

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)
רח' האדמו"ר מצאנז 10
בני ברק

שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

"חג הסוכות" – חלק ב' – תשפ"ג

התוכן:

1. "סוכה – ד"ר" (ליל יו"ט א' "סוכות") – שיעור 1
2. "הקהל" (ליל שב"ק "חול המועד סוכות") – שיעור 2
3. "סוכה – ה" (ליל יו"ט א' דסוכות") – שיעור 3
4. "שמיני עצרת – שמחת תורה" (ליל "שמחת תורה") – שיעור 4

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א

באתרנו: <http://pninim.co.il/>

תחת הלינק: [שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר](http://pninim.co.il/)

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

יום א' דסוכות תשפ"ג

מצא פיטם ואינו יודע מאיזה אתרוג הוא נפל

מעשה שהיה במי שקנה ג' אתרוגים בקופסאות סגורות, והוציאם כדי לבודקם, וכולם נתערבבו זה בזה, וכשרצה להחזירם מצא פיטם באחד מהקופסאות, ואינו יודע לאיזה אתרוג הוא שייך, ולא ניתן להכיר באתרוג מאיזה מהם נפל הפיטם. והנה זה פשוט שהאתרוג שהפיטם נפל ממנו פסול ליו"ט ראשון כמבואר בשו"ע (סי' תרמ"ח ס"ז), ומ"מ המ"ב (סקל"ג) כ' שאם אין אתרוג אחר בעיר, יש להקל גם לברך עליו. נחלקו הפוסקים אם הפסול של ניטלה פטמתו הוא משום חסר או משום הדר, ונ"מ טובא, דאם הפסול הוא משום חסר, א"כ האתרוג כשר בשאר ימי החג, משא"כ אם הפסול הוא משום הדר, הוא פסול גם בשאר ימי החג.

ביטול ברוב

יש להסתפק, דאפשר האתרוג שנפל ממנו הפיטם בטל ברוב אתרוגים כשרים, אבל זה אינו משתי סיבות: א. כ' הפמ"ג (סי' תרמ"ט א"א סק"ח) אתרוג של איסור שנתערב בהיתר, במדינתנו דבר חשוב הוא ואינו בטל (כמו שמצינו בשו"ע יו"ד סי' ק"א ס"א אגוזי פרך וכו'), ובמקום שאינו חשוב, י"ל דבטל (וכן הביא הבכור"י סי' תרמ"ט סקמ"א בשם הפמ"ג). לפ"ז כיון שאתרוג הוא דבר חשוב, דבר שבמנין, ממילא אינו בטל, ואע"פ שבמצבו עכשיו אינו חשוב, דאף אחד לא יקנה אתרוג פסול למצוה, ורוב אנשים אינם משתמשים בו לעשות ממנו ריבה, ואת"ל שירצו לקנותו לעשות ריבה, ישלמו לפי משקל ק"ג ולא לפי יחידה, בכל זאת יש לדחות טענה זו, לפי מה שהראה לי הג"ר יעקב מרגליות שליט"א, שתוס' בחלוין (ק. ד"ה שאני) כתב דכל דבר הראוי להתכבד אם היה מתבטל, הוא דבר חשוב ואינו בטל, וא"כ גם בנד"ד, אע"פ שאתרוג פסול אינו דבר חשוב במצבו הנוכחי, אבל כיון שאם היה בטל ברוב היה כשר, כבר עכשיו נחשב כדבר חשוב.

ב. נחלקו גדולי הפוסקים אם ביטול ברוב יכול להחל דינים, דהרי בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קע"ח) נסתפק לגבי אות שנכתבה בס"ת בפסול של חק תוכות, האם ניתן להכשיר הס"ת מדין ביטול ברוב. והנה עצם סברת החת"ס, שאפשר להכשיר ס"ת ע"י ביטול אות פסולה שבו בשאר האותיות, היא חידוש גדול, אב"א דרוב האחרונים ס"ל דאין ביטול יכול להחיל דינים לשנות פסול לכשר (עי' עונג יו"ט סי' ד' בענין ציצית שנטו שלא לשמה שנתערבו בציצית שנטו לשמה – אמנם ע' בשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' ק"ד סק"ד שהוכיח דביטול כזה מהני, דהרי בשו"ע בה"ל סוכה סי' תרכ"ו ס"א נפסק שאם הסוכה חמתה מרובה מצילתה בלא האילן, והשפיל ענפי האילן באופן שאינם ניכרים, בטלים הענפים, והסוכה כשרה, אע"פ דהתם צריך לצירוף ענפי האילן, דזולתם חמתה מרובה מצילתה, ובכל זאת הסוכה כשרה, ועכצ"ל שהאיסור נהפך להיות היתר), ואב"א שבשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רע"ז) דן לגבי ס"ת פסול שנתערב בשני ס"ת כשרים וכתב סברא זו שאין ביטול יכול להחיל דינים, ואב"א שהאחרונים (עי' שו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' ע"ז ד"ה והנה ראיתי, ובשו"ת בית שלמה יו"ד ח"ב סי' קנ"ז) העירו שביטול שייך כשיש תערובות והנידון הוא אם האיסור בטל בתוך התערובת או לא, אבל כשצריך דבר מושלם והוא חסר, היאך ביטול דבר האסור בו יכול להשלימו, והכא אם האות פסולה, הרי הס"ת אינו מושלם, והיאך שייך להכשירו באות פסולה, הגם ד"א שהחת"ס אזיל בשיטת היד אליהו (סי' פ"ה) שהזכירו בתחילת תשובתו, וכתב שהפסול בס"ת הוא רק מחמת הטעות, וא"כ הוי כחתיכה שנאסרה ע"י בליעת איסור, שאין אנו דנים על הספר תורה אלא על הטעות, אבל דחוק קצת ליישב שיטת החת"ס הכי, משום שבתשובתו ביו"ד הנ"ל דחה שיטת היד אליהו ע"ש.

אתרוג שהוא ספק חסר

יש להסתפק, האם ספק חסר פסול, דהרי המ"ב (סי' תרמ"ח סק"א) וחזו"א (סי' קמ"ז סק"ה ד"ה נראה לדינא) פסקו דספק חסר כשר מדין ספק ספיקא, שמא לא נחסר ממנו כלל, ואת"ל שחסר, שמא קיי"ל כהראב"ד (דעה שניה בשו"ע סי' תרמ"ח ס"ב) דחסר משהו כשר, אבל זה אינו, דלהרבה ראשונים קולא זו לא נאמרה בחוטם ובפיטם (עי' בה"ל סי' תרמ"ח ס"ב ד"ה ממקום). עוד יש לציין, דספק חסר דכשר, הוא רק בספק למומחה, אבל אם הוא ספק למי שאינו מומחה, אינו ספק אלא חסרון ידיעה, ואין להקל בזה כלל (משנת הגרי"ש סוכות עמוד קנ"א בשם מרן הגריש"א זצ"ל).

האם עובר על בל תוסיף כשנוטל ב' אתרוגים

והנה העצה הפשוטה ביותר היא, שיקיים את המצוה בשני אתרוגים מתוך השלש, דממ"נ אחד מהם הוא כשר, וגם יאמר לכל אחד מבניו שמקנה לו שני האתרוגים שיברכו עליהם, אלא דיש כאן חשש של בל תוסיף, דיתכן ששניהם לא היה להם פיטם והם כשרים, דהרי מבואר בסוכה (ל"א:) כשם שאין פוחתין מד' מינים, כך אין מוסיפין עליהם, ונחלקו הראשונים בג' הבנות בסוגי'. א. האם כוונת הגמ' היא שיש איסור בל תוסיף דאורייתא או שמא הוא רק איסור דרבנן. ב. אם יש בל תוסיף דאורייתא, האם עיי"ז אינו יי"ח, או שמא רק עובר על בל תוסיף, אבל יי"ח מצות ד' מינים. ג. האם יש נ"מ בין אם הוסיף מין אחר, ובין אם הוסיף בד' מינים עצמם, כגון שלקח ב' אתרוגים או ב' לולבים. למעשה מבואר בראשונים שאם לקח שני לולבים עובר משום בל תוסיף (עי' רמב"ם הל' לולב פ"ז ה"ז, ומגיד משנה שם, ושו"ת הרשב"א ח"א סי' תקל"ה), אלא דיש מחלוקת אם בזה שעבר על בל תוסיף, לא יי"ח, דמצד אחד הרמב"ם ומגיד משנה ס"ל שלא יי"ח (דלא כשיטת הכס"מ), אבל בשו"ת הרשב"א הנ"ל וכן משמעות הטור (סי' תרנ"א) בשיטת תוס' דשפיר יי"ח (ועיי' מש"כ בזה בכפות תמרים בסוכה ל"א:).

שיטת המנ"ח דאסור ליטול ב' אתרוגים מגזה"כ

אמנם המנ"ח (מצוה שכ"ד סק"ג) הוכיח מתוס' בסוטה (י"ח. ד"ה כתבה) ומעוד כמה ראשונים, שאם התורה כתבה לשון יחיד, הרי זה לעיכובא אפילו אם אין איסור של בל תוסיף, וכיון דכתיב בתורה "ולקחתם לכם פרי עץ הדר" – היינו אתרוג אחד, "וכפת תמרים" חסר וי"ו – היינו לולב אחד, אבל המנ"ח הוסיף שאם אחד מהלולבים או האתרוגים הוא פסול, אין חסרון לקחת ב' לולבים או ב' אתרוגים, והראי"י מהא דשנינו בגיטין (פ"ו:). שנים ששלחו שני גיטין ונתערבו, נותן שניהם לזה ושניהם לזה, והוסיף שכ"כ גם הטו"א. אבל הקולא של המנ"ח לא מהני בנד"ד, כיון שאינו יודע אם אחד משני האתרוגים הוא פסול, וממילא אינו יכול לקחת שניהם ביחד מחשש של בל תוסיף (ועי' במ"ב סי' תרנ"א סקנ"ח שהביא בשם הב"י דאפילו אם אינו מכוון בהדיא לשם מצות לולב, ג"כ אסור ועיי' בבה"ל).

האם יכול לכוון שלא לצאת באתרוג השני

אמנם יש להסתפק, דאפשר יכול לכוון שלא לקיים את המצוה באתרוג השני, אבל אין זה כ"כ פשוט, דהרי החזו"א (או"ח סי' כ"ט סק"א) חידש שאם מצוות א"צ כוונה, פירושו שיש רק חלק אחד בקיום המצוה, והיינו המעשה, וכשעושה המעשה גם בלי כוונה לקיים את המצוה, נחשב לו שקיים את המצוה, וא"כ אם מוסיף מין על האתרוג ונוטלם בלי כוונת מצוה, עובר על בל תוסיף, ולפי חידוש זה הוסיף, שאפילו אם התכוון בפירוש שלא לצאת ידי חובתו, אין הכרח שלא עבר על בל תוסיף, דהרי עשה המעשה מצוה על מתכונתו, ואע"פ שלא יי"ח מצות נטילת לולב כיון שהתכוון מפורש שלא לצאת ידי חובתו, אע"כ עבר על בל תוסיף משום המעשה לפי השיטה דמצוות א"צ כוונה, ונשאר בצ"ע.

שיטת הפמ"ג שהנוטל ב' אתרוגים יקיים המצוה שנית בלי ברכה

והנה אע"פ שכמה ראשונים חולקים על הרמב"ם ודעימי, וס"ל דגם כששני אתרוגים כשרים אינו עובר על בל תוסיף, משום שבתוספת אותו המין אין לפסול (עי' ראב"ד הל' לולב פ"ז ה"ז, והרא"ש בסוכה פ"ג סי' י"ד, ועיי' בטו"א בר"ה כ"ז:), אבל להלכה כ' הבכורי יעקב (סי' תרנ"א סקמ"ז) בשם הפמ"ג (שם א"א סקכ"ח) שאם לקח שני אתרוגים, יחזור לקיים את המצוה כדינו בלא ברכה (וכן מוכח ברע"א בהל' ציצית סי' י' ס"ו).

האם יש עצה שיקיים המצוה באחד מהאתרוגים ואח"כ באתרוג השני

אבל עדיין יש עצה שיקיים את המצוה באחד מהאתרוגים, ומיד אח"כ יקיים את המצוה באתרוג אחר, דבכה"ג אין איסור של בל תוסיף, וממ"נ יקיים את המצוה, או באתרוג הראשון, או באתרוג השני. והנה מפורסם שהמהרי"ט אלגזי נסתפק (בספרו קהלת יעקב ח"א אות ס' ס"י רל"ג דף ע"ט) מה הדין אם נתערב אתרוג של ערלה שאינו ראוי לאכילה, באתרוג כשר הראוי לאכילה, ואינו יודע איזה מהם האתרוג הכשר, האם י"ח אם יטול שניהם בזה אחר זה, דלכאורה ממ"נ י"ח בהאתרוג הכשר שבהם אע"פ שאינו יודע איזה מהם הוא האתרוג הכשר, דהרי סו"ס קמי שמיא גליא איזה מהם הוא הכשר והראוי לאכילה, וכמו שנקטו הפוסקים לגבי תפילין של רש"י ושל ר"ת, דכיון דפליגי בסדר הפרשיות, יניח את שניהם וי"ח ממ"נ.

וכמו"כ נפסק בשו"ע בהל' גיטין (אהע"ז ס"י קכ"ט ס"ט), דכשיש צורך ליתן שני גיטין לאשתו משום ספק היאך לכתוב השמות, לא יתן לה שניהם בב"א אלא בזה אחר זה (אמנם ע"ש בפתי"ש סקני"ה בשם הנו"ב שהק' דבשעת הנתנה אינו מבורר איזה מהם הוא הגט הכשר, והרי קיי"ל דבדאורייתא אין ברירה, ולכן כ' הנו"ב שהוא נוהג לסדר הגט הראשון ואינו מגלה כלל לבעל ולאשה ולעדים שיש ספק בגט זה, ואח"כ כשהבעל כבר נתן הגט לאשתו, אז אומר לבעל שצריך גט אחר משום שהי' טעות בגט הראשון, וממילא כשמסדר הגט השני, הבעל נותן לה הגט הזה ג"כ בדעה מוחלטת, ובזה אין חשש ברירה, אבל ע' בשו"ת עונג יום טוב ס"י קס"ו משי"כ לבאר דלפעמים אין בנתינת שני גיטין חסרון של ברירה כלל).

מאיך גיסא אפשר באתרוג גרע טפי, דכיון דבעינן שיהי' ראוי לאכילה, והרי מדאורייתא אסור לאכול שניהם מספק כיון דאיכא איסורא, א"כ אין האתרוגים נחשבים ראויים לאכילה, ולמסקנא נקט המהרי"ט אלגזי דאינו י"ח כשאתרוג של ערלה נתערב באתרוג כשר (וע"ע אריכות בזה במעדני יו"ט ח"ה ס"י קי"ג). לפ"ז י"ל, כיון שבנד"ד כל השאלה היא משום הפיטם שנפל, אבל שניהם ראויים לאכילה, א"כ יכול לקיים המצוה באחד מהאתרוגים, ואח"כ באתרוג השני, וי"ח ממה נפשך.

חידוש הגר"י ענגיל זצ"ל שאינו י"ח באתרוג שאינו ניכר

אבל הגר"י ענגיל זצ"ל בציונים לתורה (ס"י כ"ז) חידש שאינו י"ח גם בכה"ג, דהרי שנינו בסוכה (ל"ה.) ת"ר פרי עץ הדר, עץ שטעם עצו ופריו שוה, הוי אומר זה אתרוג, ואימא פלפלין..... משום דלא אפשר, היכא נעביד, ננקוט חדא (פרש"י גרעין אחד), לא מינכרא לקיחתה (פרש"י מתוך קוטנה).

הרי מבואר ד"ולקחתכם לכם" דכתיב בד' מינים בעינן לקיחה הניכרת, ולפ"ז כ' שם שאם יש לו ב' אתרוגים המעורבים, אחד שלו ואחד גזול, אפילו אם יקחם בזה אחר זה לא י"ח, ואע"פ שבין שניהם יש ודאי לקיחת אתרוג כשר, מ"מ אין זה נחשב כניכר כיון שלקיחת האתרוג הכשר אינה ניכרת בפני"ע (וע"ש שכתב דלפי חידושו, יש ליישב קושיית תוס' בריש לולב הגזול, למה צריך פסוק למעט לולב הגזול, תיפו"ל דהוי מהבב"ע, אבל לפי הני"ל י"ל דני"מ באופן שלולב הגזול נתערב בלולב שלו ולקח שניהם, דהרי המני"ח ס"ל שהפסול של מהבב"ע אינו דומה לשאר פסולים, דבשאר הפסולים נחשב כאילו לא קיים המצוה כלל, משא"כ במהבב"ע דשפיר נחשב שעשה מעשה המצוה, אלא שמעשהו אינו מתקבל ברצון כיון שבה בעבירה, ואין קטיגור נעשה סניגור, ולכן אינו י"ח - וע"ע בלקח טוב כלל י"ב סק"ג ובאתון דאורייתא כלל י"א - לפ"ז רק משום שיש גזה"כ למעט גזול אינו י"ח, משום שהוא פסול בעצמותו, והוי כאילו נוטל עץ בעלמא, ואין כאן לקיחה הניכרת כיון דלקיחת הגזול לאו לקיחת לולב היא, משא"כ בלי גזה"כ, אם הפסול הוא רק מדין מהבב"ע, שפיר נחשב כלקיחה הניכרת דלקיחת שניהם נחשבים כלקיחה, אלא שבאחד מהם שהוא גזול אינו עולה לרצון לפני השי"ת ולכן אינו י"ח בו, אבל אין זה מגרע מהלולב השני ע"ש).

האם יכול לברך כשנוטל שני אתרוגים זה אחר זה

עוד יש לדון מדין הפסק, דהרי על הצד שהאתרוג שיטול ביום הראשון של סוכות היה לו פיטם ונפל, ואינו מקיים את המצוה בנטילתו, א"כ הפסיק בין הברכה לנטילת האתרוג הכשר ע"י נטילת האתרוג הפסול, והרי שנינו בעירובין (נ.) דאם שני בהמות יצאו מהדיר בעשירי, וקראן עשירי, עשירי ואחד עשר מעורבין זה בזה, ופרש"י דחד מינייהו מעשר בהמה ואידך שלמים, ומה בין שלמים למעשר, שהשלמים טעונין סמיכה, ונסכים, ותנופת חזה ושוק, ונפדין במומן, ותמורתן קריבה, משא"כ במעשר בהמה, והשתא דקראן בבת אחת, ולא ידע הי עשירי גמור, והי אחד עשר שנקרא עשירי, בעי תרווייהו תנופת חזה ושוק וסמיכה (ונסכים יביא נסכי קרבן אחד על תנאי) ולא יברך על התנופה ועל הסמיכה דלא ליהוי ברכה לבטלה. הרי מבואר ברש"י דאם בירך על התנופה והסמיכה, והניף ב' בהמות, וכלפי שמיא גליא

שהראשונה שהניף אינה טעונה תנופה, נחשב כהפסק בין הברכה למצוה אע"פ שלא הפסיק בדיבור כלל. לפי"ז נימא הכי גם בנד"ד, דכיון שאינו יי"ח ביו"ט ראשון בנטילת אתרוג שנפל ממנו הפיטם, א"כ על הצד שאתרוג הראשון שיטול הוא הפסול, הרי זה הפסק בין הברכה לקיום המצוה, אא"כ נאמר דאה"נ יכול ליטול שני האתרוגים זה אחר זה, ולא יברך על המצוה.

קושי' על הפסק של הגר"ח מבריסק זצ"ל בענין שני אתרוגים

אלא דלפי"ז יש לתמוה על הפסק המפורסם של מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל במי שהי' לו ב' אתרוגים, אחד מא"י ודאי כשר, והשני מקורפו שהי' יותר מהודר אבל ספק פסול, ופסק שיברך על האתרוג המהודר שהוא ספק פסול, ואח"כ יטול האתרוג שהוא ודאי כשר, דעל הצד שהאתרוג המהודר הוא כשר, בירך על אתרוג מהודר, ואילו אם הוא פסול, לא קיים מצוה באתרוג המהודר אלא באתרוג מא"י שלקח אח"כ. במקראי קודש (סוכות ח"ב סי' ט') הקשה דברש"י בעירובין (ג.) הנ"ל מבואר דתנופה וסמיכה על המעשר בהמה שא"צ תנופה וסמיכה, הוי הפסק בין הברכה לתנופה וסמיכה על השלמים, וא"כ גם הכא יש בזה משום הפסק אם לקח אתרוג הפסול בין הברכה לנטילת אתרוג הכשר.

וע"ש שהביא תי' בשם מרן הגרי"ז זצ"ל ומרן הגריש"א זצ"ל (וכן תי' בשו"ת צ"ץ אליעזר ח"ו סי' ל"ט סק"י, והוסיף שהגרי"י אברמסקי זצ"ל הסכים לכך), דבלולב נוסח הברכה הוא "על נטילת לולב", והרי הוא נוטלו מיד בלי הפסק, ואינו מעכב במה שאינו נוטל האתרוג מיד, דהרי נפסק בשו"ע (סי' תרנ"א סי"ב) שאם הד' מינים היו מצויין אצלו, ונטלם אחד אחד יצא, בתנאי שיטול הלולב תחילה ויברך עליו ויכוון בברכתו על כל הד' מינים, והסביר הגר"א (שם סק"ח) דהטעם שצריך ליטול הלולב תחילה הוא משום שמזכירו בברכה, לכן צריך ליטלו סמוך לברכה. הרי מבואר דכיון שאינו מזכיר האתרוג בברכה, אינו לעיכובא גם אם נטילת האתרוג אינה סמוכה לברכה, ושפיר מיושב פסקו של מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל, ולפי"ז גם בנד"ד אין חסרון במה שמברך ונוטל אחד מהאתרוגים ואח"כ השני, אפילו אם הראשון הוא האתרוג הפסול.

שיטת המ"ב בענין הפסק במעשה בין הברכה לקיום המצוה או האכילה

והנה בשיטת המ"ב בענין הפסק בין הברכה לקיום המצוה או אכילת הפרי, מצאנו בכמה מקומות דס"ל שאינו הפסק בדיעבד, דהרי פסק לגבי תפילין (סי' ל"ד סק"י) דירא שמים שמניח תפילין של רש"י ושל ר"ת ואינו יודע לכוון המקום להניח שניהם יחד, יברך על אחד מהם ואח"כ יניח האחרים על סמך ברכה ראשונה שבירך.

וכן פסק בהל' ק"ש (סי' ס"ו סקמ"ד), דמי שנזדמנו לו טלית ותפילין בין גאולה לתפלה, יניח התפילין כיון שיש להם שייכות לק"ש ותפלה, אבל לא יברך עליהם, משא"כ בטלית דלא יתעטף בה, והסביר המ"ב בשם המחצה"ש בשם הב"י, שטעם הדבר הוא, דאם יתעטף בטלית יהי' מוכרח לעמוד בשתיקה בלי להתחיל שמו"ע, והוי השתיקה הפסק, וק' למה לא כ' דמעשה העיטוף הוי הפסק בין גאולה לתפלה, אלא מוכח דס"ל דמעשה בעלמא אינה נחשבת כהפסק. אבל יש מקום לדחות אם נאמר דלגבי האיסור להפסיק בין גאולה לתפלה, אין נ"מ בין מעשה לשהייה בשתיקה, וחדא מינייהו נקט.

וכן פסק בהל' בציעת הפת (סי' קס"ז סקע"ט) לגבי מי שמברך ברכת המוציא וגם מוציא אחרים ידי חובתם, דלפי הט"ז אינו כדאי שהבוצע יחלק לכל אחד חלקו לפני שהוא טועם בעצמו, משום שאינם רשאים לטעום עד שיטעום הוא תחילה, וא"כ נחשב חלוקת הפת כהפסק בין הברכה לאכילה וזה אסור לכתחילה. עכ"פ מבואר מדבריו דס"ל דאינו הפסק בדיעבד (ומה שק"ק ע"ז ממשי"כ המ"ב בהל' קידוש סי' רע"א סקפ"ב, ע' בשש"כ ח"ב סי' מ"ח סקע"ה משי"כ בזה).

עוד כ' המ"ב (סי' ר"ט סק"ח) שאם בירך בפה"ג על מים וחשב שהוא יין, ואחרי שהתחיל לשתותו הרגיש שהוא מים, יכול לשתות יין על סמך ברכתו, ושתייט המים לא מיקרי הפסק כיון שלא הפסיק בדיבור.

ועוד מצאנו בענין תקיעת שופר, שהמ"ב (סי' תקפ"ח סק"ט) ושעה"צ שם (סקט"ז) נקט דשמיעת קול שופר שאינו יי"ח בשמיעתו, אינה נחשבת כהפסק בין הברכה לתקיעת שופר, אבל יש לדחות דהתם אינו עושה מעשה רק שומע, ואע"ג דבשו"ע (סי' תק"צ ס"ח) מצאנו דשמיעת קול שופר שלא ע"פ הסדר הוי הפסק, אבל לא מצאנו ששמיעה תחשב כהפסק בין הברכה להמצוה.

תבנא לדינא, מי שיש לו שלש אתרוגים, ויודע שהפיטם נפל מאחד מהם, ואינו יודע מאיזה מהם נפל, אין האתרוג הפסול בטל ברוב, ולכן העצה הטובה ביותר היא, שיברך "על נטילת לולבי" כשבידו אחד מהאתרוגים, ואחרי שקיים המצוה בו, יקח עוד אחד מהם וינענע הדי' מינים גם בו.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל שבת חול המועד סוכות תשפ"ג

מצות הקהל

כ' בפי' וילך (ל"א י"י) "מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות, בבוא כל ישראל ליראות את פני ה' אלוקיך במקום אשר יבחר, תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. הקהל את העם, האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך, למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלוקיכם, ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת. ובניהם אשר לא ידעו, ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלוקיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עוברים את הירדן שמה לרשתה".

הוראת הגאון האדר"ת זצ"ל שרבני הקהילות ידרשו בענין הקהל בשבת חוה"מ סוכות

בשנת תרמ"ט שהיתה שנת השמיטה, הדפיס הגאון האדר"ת זצ"ל בהיותו הרב של העיר פוניבז', קונטרס "זכר למקדש" בענין מצות הקהל, ובהקדמה לקונטרס הקשה שאנחנו נוהגים בזה"ז כמה וכמה מצוות זכר למקדש (כגון כורך בליל הסדר, ולולב בכל ימי החג), וא"כ למה שלא נעשה הקהל ג"כ זכר למקדש, ובסוף ההקדמה כ' "אשרי הדור שהגדולים יהיו נשמעים לקטן שבקטנים כמוני, וידרוש כל רב בעדתו ביום שבת קודש חוה"מ סוכות, דבר בעתו מה טוב", ולכן אפילו אם אנחנו לא זכינו השנה לקיים מצות הקהל, לכל הפחות נשתעשע קצת בהלכות של מצוה זו, בגדר משאחז"ל סוף מנחות, כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת, וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם, ובפרט אם רק נתבונן בלשונו הזהב של החינוך (מצוה תרי"ב) בשרשי מצוה זו, וז"ל כל עיקרן של עם ישראל היא התורה, ובה יפרדו מכל אומה ולשון להיות זוכין לחיי עד, תענוג נצחי שאין למעלה הימנו בנבראים, על כן בהיות כל עיקרן בה, ראוי שיקהלו הכל יחד בזמן אחד מן הזמנים לשמוע דבריה, ולהיות הקול יוצא בתוך כל העם אנשים ונשים וטף לאמור, מה הקיבוץ הרב הזה שנתקבצנו יחד כולנו, ותהיה התשובה לשמוע דברי התורה שהיא כל עיקרנו והודנו ותפארתנו, ויבואו מתוך כך לספר בגודל שבחה והוד ערכה, ויכניסו הכל בלבם חשקה, ועם החשק בה ילמדו לדעת את השם, ויזכו לטובה וישמח ה' במעשיו עכ"ל.

זמן המצוה

כ' הרמב"ם (הלי' חגיגה פ"ג ה"א) וז"ל מצות עשה להקהיל את כל ישראל אנשים ונשים וטף, בכל מוצאי שמיטה כשיעלו לרגל עכ"ל, ואח"כ (שם ה"ג) כ' וז"ל אימתי היו קוראין, במוצאי יו"ט הראשון של חג הסוכות שהוא תחילת ימי חולו של מועד של שנה שמינית עכ"ל. אבל יש להסתפק אם המלך קרא בלילה במוצאי יו"ט ראשון של סוכות, או רק בבוקר ביום ראשון של חוה"מ.

קריאתה במוצאי יו"ט ראשון בלילה או למחרת ביום ראשון של חוה"מ

לכאורה יש לדייק מתוסי' בסוטה (מ"א. ד"ה כתב) שהמלך קרא מיד בלילה, דהרי רש"י שם פ"י שלא קרא הפרשה ביו"ט משום שאין בניית הבימה דוחה יו"ט, ותוסי' הקשה מנ"ל שהבימה מעכבת, ולכן הסביר מדכתיב "במועד" משמע שהוא באמצע המועד ולא מיד בתחילתו, והא דכתיב "בבוא כל ישראל ליראות" היינו לדרוש שלא יקרא ביום ב' או ביום ג', אלא במוצאי יו"ט ראשון של חג. הרי מבואר בתוסי' דס"ל שהקריאה היתה בלילה, והכי מבואר גם בתפארת ישראל בסוטה (פ"ז אות מ"ח) ובשיירי קרבן על הירושלמי (שם פ"ז ה"ח ד"ה וא"צ), אבל הרש"ש בסוטה שם הקשה דאינו מסתבר לומר שקרא בלילה, וכן מדויק קצת בלשון הרמב"ם בפהמ"ש ובמאירי שם ובחינוך (מצוה תרי"ב) שהקריאה היתה ביום שני של סוכות (וע"ע מש"כ בזה בשו"ת משנת ר' אהרן ח"א סי' י"ג).

עד מתי קוראים פרשת הקהל בדיעבד

אבל יש להסתפק מה הדין בדיעבד אם לא קרא פרשת הקהל ביום ראשון של חוה"מ. המנ"ח (מצוה תרי"ב סק"א) הביא בשם הטו"א במגילה (ה. ד"ה חגיגה והקהל) דעד חצי המועד עדיין נקראת תחילת המועד, אבל הפנים יפות (פ' וילך ד"ה מקץ) כ' דמדכתיב "במועד" שמע מינה שיש תשלומין כל המועד, והאברבנאל (פ' וילך ל"א סוף פסוק י"ג) כ' דהמנהג בימינו, שבשמיני עצרת שהוא שמחת תורה בו אנחנו משלימין את התורה, עומד גדול שבקהל ומסיים אותה, והוא בעצמו קורא פ' וזאת הברכה בלי תורגמן, והיינו לדמיון מעשה המלך, אבל דבריו צע"ק כיון ששמיני עצרת אינו זמן הקהל בכלל דהרי הוא אחרי חג הסוכות.

הגאון האדרת זצ"ל (בקונטרס זכר למקדש בהקדמה ד"ה ואולי) כ' דאולי זכר למצות הקהל נשאר המנהג לקרא משנה תורה בליל הושענה רבה, דבכל שנה מספק"ל בשמיטה ע"ש.

האם דווקא המלך קורא פרשת הקהל

בפ' הקהל בתורה לא מוזכר שהמלך צריך לקרא הפרשה, אבל בסוטה (מ"א.) שנינו שהמלך היה קורא, וכן פסק הרמב"ם (הל' חגיגה פ"ג ה"ג), ונסתפק המנ"ח (מצוה תרי"ב סק"ב) אם היא הל"מ, ואם אין מלך בישראל אין מצוה כלל, או שמא לאו דווקא מלך, אלא גדול שבדור הי' קורא אם לא הי' מלך, וסיים דכן נראה מצד הסברא, וכן נקטו התפא"י (סוטה פ"ז אות נ"ב) ונצ"ב בהעמק דבר (פ' וילך ל"א י"א). הגר"י פערלא זצ"ל בפירושו על הרס"ג (מצוה עשה ט"ז עמוד קכט: ובח"ג פרשה י' עמוד קכ"ג טור ג') ביאר שיטת הרס"ג שמנה ב' מצוות חלוקות במצות הקהל, א. מצוה המוטלת על היחיד שנצטוו המלך לקרא את הפרשה, ב. מצוה המוטלת על הציבור שהם יקהלו לשמוע קריאת הפרשה, וכן מבואר ביראים (מצוה רס"ו ומצוה תל"ג), והסביר הגר"י זצ"ל דלגבי החיוב על הציבור שיקהלו לשמוע פרשה זו במוצאי שמיטה, י"ח גם אם גדול שבדור יקרא את הפרשה, אבל גבי קריאת פ' המלך, המצוה היא שדווקא המלך יקרא את הפרשה.

והנה יש שרצו לדייק מלשון הרמב"ם שאין המצוה על היחיד אלא על ראשי העם להקהיל את העם, דהרי כ' וז"ל מצות עשה להקהיל את כל ישראל עכ"ל, וכ"כ בספר המצוות (מ"ע ט"ז), ואילו בספר החינוך כ' "שנצטוינו להקהל עם ישראל כולו", משמע שהמצוה היא על העם, ואלו הם שני הצדדים הנ"ל, אבל יש לדחות דיוק זה מהא דשנינו בקידושין (ל"ד.) שמצות הקהל היא מעשהז"ג, וא"כ עכצ"ל שהיא חובה על היחיד ולא על המלך.

והנה הגאון האדר"ת זצ"ל כ' שמזמן חורבן בהמ"ק לא נעשה זכר להקהל גם בתקופה ראשונה לאחר החורבן שעדיין היה ישוב יהודי גדול ששמרו שמיטה כהלכתה, הן בימי האמוראים הן בימי הגאונים, ואולי יש להביא ראיי' מזה, שאם אין מלך מקום לעשות מצות הקהל.

חיוב הקהל רק למי שיש לו קרקע בארץ ישראל

כ' הרמב"ם (הלי' חגיגה פ"ג ה"ב) וז"ל כל הפטור מן הראייה פטור ממצות הקהל, חוץ מן הנשים והטף והערל, אבל הטמא פטור ממצות הקהל שנאמר "בבוא כל ישראל", וזה אינו ראוי לביאה עכ"ל.

הצ"ח בפסחים (ח:) הקשה אהא דכתיב שמצות הקהל היא "האנשים והנשים והטף, וגרך אשר בשעריך", דהרי שנינו בפסחים שם דכל מי שאין לו קרקע אינו עולה לרגל, ולפי"ז מי שאין לו קרקע פטור ממצות הקהל דהרי הרמב"ם הנ"ל פסק דמי שפטור מן הראייה גם פטור ממצות הקהל, וא"כ כיון שגרים אין להם קרקע, למה הם חייבים במצות הקהל. הטו"א בחגיגה (ג.) ג"כ הקשה כן, והוסיף דגם טף אין להם קרקע, אא"כ נאמר שירש קרקע מאבותיו, אמנם המנ"ח (מצוה תרי"ב סוסק"ג) כ' דיש לחלק בין מצות ראייה בקטן ומצות הקהל, דבמצות ראייה אם הוא חרש הוא פטור כיון דגם בגדלותו פטור ממילא אין בו מצות חינוך בזה, משא"כ במצות הקהל שהיא גזה"כ, א"כ אפילו אם הוא חרש או סומא או חוגר שפטור בגדלותו, מ"מ בהיותו טף חייבים להביאו מגזה"כ, ולפי דבריו לק"מ קושיית הטו"א בטף שאין להם קרקע, דהכי היא גזה"כ.

הצ"ח בסוכה (כ"ח: תוד"ה לרבות) חידש דהא גופא אשמעינן קרא, שפרט גרים שהם חייבים במצות הקהל אע"פ שאין להם קרקע, אבל מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל יישב הקושי' בפשטות, דסגי אם יש לגר קנין פירות בקרקע בכדי להתחייב לעלות לרגל (לעני"ד ת"י זה קשה טובא, דהרי הצ"ח הנ"ל בפסחים הקשה קושייתו לפי המ"ד שקנין פירות לאו כקנין הגוף כמו שפסק הרמב"ם הלי' בכורים פ"ד ה"ז), א"נ שקנה קרקע (הובא בדרך שיחה ח"א עמוד תרל"ב).

למה טמא פטור ממצות הקהל

כ' הרמב"ם הנ"ל שהטמא פטור ממצות הקהל מדכתיב "בבוא כל ישראל", והוא אינו ראוי לביאה, והקשה המנ"ח (מצוה תרי"ב סק"ד) כיון שהרמב"ם כבר כ' שהפטור ממצות ראייה פטור ממצות הקהל מגזירה שוה, א"כ למה צריך לימוד חדש כדי לפטור את הטמא, ות"י דשייך ללמוד גז"ש בדבר שכתבה התורה אצל מצות ראייה ואצל מצות הקהל דפטרה התורה מגזה"כ כגון סומא, אז נלמד אחד מחבירו בגז"ש, אבל בטמא אין לנו לימוד מיוחד שפטור ממצות ראייה, אלא שפטור ממילא כיון שאינו ראוי לבא, א"כ לא שייך ללמוד גז"ש בזה.

האם קריאת פ' הקהל בעזרת נשים לעיכובא

המנ"ח (מצוה תרי"ב סק"ג) הסתפק אם קריאת פ' הקהל היא דווקא בעזרת נשים, או שמא בשעה"ד אפשר לקרא גם במקום אחר בירושלים, והביא ראי' מהא דשנינו במגילה (ה.) ונפסק להלכה ברמב"ם (הלי' חגיגה פ"ג ה"ז) וז"ל יום הקהל שחל להיות בשבת מאחרין לאחר השבת עכ"ל, ואמנם הרמב"ם כ' שהטעם הוא מפני תקיעת החצוצרות והתחינות שאינן דוחין את השבת (ומקורו בירושלמי - ועי' באג"מ יו"ד ח"ד סי' ס"ה שהקשה לפמשי"כ הלחם משנה הלי' קרבן פסח פ"א הי"ח דאין שבות במקדש כלל, למה אסור לתקוע בחצוצרות שאינו אלא שבות, ות"י שם בסק"ג דהכלל שאין שבות במקדש נאמר רק בדבר לצורך העבודה במקדש, ולא בדבר שרק נעשה בבהמ"ק). הראב"ד כ' הטעם משום הבימה שבעזרה, ולא יכלו לעשותה מערב יו"ט כדי שלא לדחוק את העזרה (עי' ט"ז סי' תרס"ח סק"א שהקשה כיון שהבימה הל"מ, למה אין בנייתה דוחה יו"ט), והעיר המנ"ח שלפי הראב"ד יכלו לקרא פ' הקהל בירושלים מחוץ לבהמ"ק, ולמה דחו את הקריאה עד למחרת, אלא יש להוכיח מכאן שהקריאה בבהמ"ק דווקא, ואמנם המנ"ח נשאר בצ"ע, אבל העירו דבתוספתא בסוטה (פ"ז ה"ח) וביומא (ס"ט:) מוכח שהמצוה דווקא בעזרה, דשנינו התם שהבימה של עץ היתה בעזרה, ור' אליעזר בן יעקב אומר בהר הבית, והא קיי"ל כת"ק נגד ראב"י בברייתא (ורק במתני' משנת ראב"י קב ונקי).

הגאון האדר"ת זצ"ל (בקונטרס זכר למקדש פ"ד) הכריע שהקריאה בבהמ"ק היא לעיכובא מדכתיב "בבוא כל ישראל ליראות", שהקריאה צריכה להיות במקום שמקיימים בו מצוות ראייה, וזו בבהמ"ק דווקא. עוד יש להוכיח ממש"כ הרמב"ם בספר המצוות (סוף מצוות עשה בד"ה ודע) וז"ל ומהם ג"כ מצוה אינה נוהגת אלא בהיות הבית קיים, כגון חגיגה וראייה ומצות הקהל עכ"ל.

הקהל דווקא לאחר שנת השמיטה

יש להסתפק אם מצות הקהל תלויה במצות שמיטה כיון שמצותה במוצאי שמיטה. במאירי בסוטה (מ"א.) כ' וז"ל קריאת המלך בפרשת הקהל שהוזכרה במשנה, לא היתה עד שמנו שמיטין לאחר שבע שכבשו ושבע שחלקו, שהרי נאמר בה שנת השמיטה עכ"ל. הרי מבואר דס"ל שלא קיימו מצות הקהל בכניסתם לא"י עד שעברו י"ד שנה, והכי מבואר בחזו"א (שביעית סי' ג' סקט"ז) שכ' וז"ל נראה דאי שביעית בזמן בית שני דרבנן, גם מצות הקהל דרבנן, דאי אין שמיטה אין מוצאי שמיטה עכ"ל, ומדבריו יש לדייק דהיינו דווקא בזמן בית שני שעכ"פ היה בהמ"ק, אבל היום בעוה"ר שאין לנו בהמ"ק, אין בכלל מצות הקהל אפילו מדרבנן.

גדר החיוב של טף

יש להסתפק בגדר הטף שחייבים להביאם לבהמ"ק למצות הקהל, דהרי שנינו בחגיגה (ג.) שמביאים אותם ליתן שכר למביאייהם, והסביר המהר"י קורקוס על הרמב"ם (הלי חגיגה פ"ג ה"א) דמירי בטף שאינם בני חינוך ואין בהם דעת לשמוע, והכי מבואר גם במאירי בחגיגה (ב. ד"ה במקומות), והמנ"ח (מצוה תרי"ב סק"ד) כ' דתיכף שיצאו מכלל נפל או שנולד שרוב כלו חדשיו, חייב במצות הקהל.

מאידך גיסא ברמב"ן (פ' וילך ל"א י"ב) הסביר דמירי דווקא בטף שבגיל הקרוב לחינוך, ובאים כדי שישמעו וישאלו, והאבות יחנכו אותם, אבל העיר שאינו משמע כן מלשון חז"ל "כדי ליתן שכר למביאייהן" (וע' בפ"י הש"ך עה"ת פ' ויקהל ד"ה ואמר שכ' וז"ל אחז"ל טף למה, לתת שכר למביאייהם, וגם ללמדם בקטנותם לבא לביהכ"ס כדי שלא יהיו מיושבי קרנות עכ"ל).

והנה בכלי יקר (פ' וילך) הסביר הסיבה לחיוב הבאת הקטנים, משום שסוכות הוא ראשון לחשבון עוונות (ויקרא רבה ל' ז'), וע"י קריאת התוכחות ע"י המלך עושים הקהל תשובה, ואינו דומה תשובה של יחיד לתשובה של רבים (ע' ר"ה י"ח.), ולכן כולם נאספים יחד בהקהל, וכשמבקשים שהקב"ה ימחל להם, אומרים "אם לא למענינו, עשה בשביל גמולי חלב שלא פשעו", וזה הפשט ליתן שכר למביאייהם, שיוכלו לומר כן.

עוד יש לציין שבדרשות המר"י מינץ (דרוש א') הסביר שאלת הגמ' "טף למה", כיון שהאיש והאשה באין, בודאי יביאו הטף עמהן דהרי א"א להשאירו לבד, ולכן ת"י הגמ' ליתן שכר למביאייהן, כדי שיהיו בגדר מצווה ועושה.

האם בזה"ז ראוי לעשות זכר למצות הקהל

באגרות החזון איש (ח"א מכתב ר"י) מסופר שהביאו לפניו חוברת שכותרת שלה "זכר למעמד הקהל", ומרן החזו"א זצ"ל כ' על החוברת "אסור לעשות כן" (וע"ע פניני הגרי"ז מבריסק עמוד כ"ג). הרי שיש כמה וכמה סיבות לפטור ממצות הקהל בזה"ז.

- א. מצות הקהל תלויה במצות שמיטה מה"ת, והרבה פוסקים ס"ל דבזה"ז שמיטה היא מדרבנן.
- ב. אם מצות הקהל היא רק בעזרה בבהמ"ק, בזה"ז א"א לקיים המצוה שמה.
- ג. אם צריך דווקא מלך, אין לנו דין מלך בזה"ז.

ד. הרמב"ם פסק שטמא פטור ממצות הקהל, וכולנו טמאי מתים היום.

ה. בתורה כי שמצות הקהל היא "בבוא כל ישראל", משמע דבעינן שכל ישראל יהיו על אדמתם כמש"כ בספר החינוך (מצוה תרי"ב), ובעוה"ר אין כל ישראל בא"י.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

שבת חוה"מ סוכות תשפ"ג

עניני הושענא רבה

זהירות בקניית ערבות במוצש"ק בליל הושענא רבה

כשהושענא רבה חל ביום ראשון, וקונים הושענות במוצש"ק, צריך להקפיד לקנות מיהודי שומר תורה ומצוות משתי סיבות. ראשית כל, מבואר בפוסקים שצריך לקנות מיהודי ולא מגוי אפילו אם הוא יותר יקר (וביתר פרטים בזה, ועד כמה צריך להוסיף עי' מש"כ במעדני יו"ט ח"ב סי' ע"ז), ובשו"ת חת"ס (חוי"מ סוסי קל"ד) מבואר שלא דווקא יהודי מגוי, אלא הוא הדין שיש להקדים לקנות מיהודי שומר תורה ומצוות, כמו שדרשו חז"ל על הפסוק "וכי תמכרו ממכר לעמיתך, או קנה מיד עמיתך", עם שאתך בתורה ומצוות, וכן כתב בשו"ת חקרי לב (חוי"מ סי' קל"ט), שדרשו חז"ל בשבועות (ל) "בצדק תשפוט עמיתך" - עם שאתך בתורה ובמצוות, השתדל לדונו יפה.

בנוסף לכך, לפ"ז השנה שהושענא רבה חל ביום ראשון, ורוב מכירות ההושענות הן במוצאי שבת, יש להשתדל במשנה זהירות לקנותן אצל שומרי שבת, כדי שהערבות לא יהיו בגדר מצוה הבאה בעבירה, שקצרו אותן בשבת ר"ל, ואם קונים אצל מי שאינו שומר תורה ומצוות, יש לחקור בשבע חקירות שהערבות לא נקטפו בש"ק ח"ו.

האם יש הידור להשתמש בערבות של הלולב להושענות

יש להסתפק האם ראוי לכתחילה להשתמש בערבות שהשתמש בהם למצות לולב, לצורך המנהג של הושענות, דהרי קיי"ל כיון דאיתעביד בה מצוה חדא ליתעביד בה מצוה אחרית.

שנינו בסוכה (מ"ד): א"ר אמי ערבה אינה ניטלת אלא בפני עצמה (פרש"י אין דבר אחר נאגד עמה, דמוכח שהיא מצוה), ואין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב, והק' הגמ' כיון דאמר מר אינה ניטלת אלא בפני עצמה, פשיטא דאין אדם יוצא בערבה שבלולב, ות"י הגמ' מהו דתימא, הני מילי היכא דלא אגביהיה והדר אגביהיה, אבל אגביהיה והדר אגביהיה (פרש"י לשם נטילת לולב, והדר אגביהיה לשם ערבה, אימא ליפוק בה, דאיכא הוכחה טובא) אימא לא קמ"ל, ורב חסדא א"ר יצחק אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב.

להלכה נפסק בשו"ע (סי' תרס"ד ס"ו) אין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב, אפילו הגביה אותה שתי פעמים, אחד לשם לולב ואחד לשם ערבה, ומקורו בטור בשם הרמב"ם ע"פ הגמ' בסוכה הנ"ל, והמשיך השו"ע ד"א שיוצא בה, ומקורו בטור בשם הראב"י והרא"ש. המ"ב (סקכ"א) כי בשם הבכור"י, דלפי הדעה הראשונה, הא דאינו י"ח היינו דווקא כשהיא עדיין אגודה בלולב, אבל אם התיר את האיגוד

ונטל הערבה בפני עצמה, פשיטא שיוצא בה. לפ"ז יש לדון בהאי דינא: א. למה אין בזה חסרון של מעלין בקודש ואין מורידין. ב. למה אין בזה חסרון של הוקצה למצוותו. ג. למה לא אמרינן שיש מעלה בזה של כיון דאיתעביד בה מצוה חדא, ליתעביד בה מצוה אחריתי.

גדרים במעלין בקודש ואין מורידין

לכאורה צריך להבין, למה אין בזה חסרון של מעלין בקודש ואין מורידין, דהרי מצות לולב היא מצוה גמורה, משא"כ הושענות שהיא רק מנהג נביאים, וכידוע שעל מצוה דרבנן מברכים ברכה, משא"כ על מנהג הנביאים שאין מברכים, וי"ל דהאי כללא דמעלין בקודש הוא רק בקדושה ולא במצוה כמבואר בש"ך (יו"ד סי' רנ"ט סק"א), שהביא שהמרדכי כ' בשם המהר"ם, שרק בתשמישי קדושה אמרינן מעלין בקודש ולא מורידין, ולא בתשמישי מצוה, ואמנם כ' שהדרכי משה כ' שהרא"ש והמהר"ק חולקים ע"ז, אבל הש"ך הוכיח דקיי"ל שבתשמישי מצוה אין איסור להורידן מקדושתן (ואמנם האחרונים נ"י הרבה בדברי הש"ך, והביאו ראיות דגם במצוות קיי"ל דמעלין ואין מורידין ואכמ"ל).

אבל לפ"ז צריך להבין, היאך פסק המ"ב (סי' ט"ו סק"א) בשם הארצה"ח שאין להתיר ציצית מטלית של גדול כדי לתלותם בטלית של קטן, דהרי ציצית היא מצוה ולא קדושה, ות"י מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל (דעת נוטה ח"ב עמוד רפ"ג), כיון שרש"י ותוס' בברכות (מ"ח.) פליגי אם קטן חייב במצוות בעצמו מדרבנן, או שהחייב הוא של אביו, והוא פטור לגמרי, י"ל דלשיטת רש"י שהקטן פטור לגמרי, גם בתשמישי מצוה אסור כיון שאינו מורידו מהמצוה אלא מבטלו מהמצוה, ואפשר הארצה"ח החמיר כדי לחוש לשיטת רש"י.

ונראה דיש להביא ראיי' לסברא זו, דהרי הארצות החיים (סי' ט"ו ס"א) הביא שתי הלכות שלכאורה סותרות זו את זו. מצד אחד כ' דאין להתיר ציצית מטלית של גדול כדי ליתנם בטלית של קטן, ומאידך גיסא פסק דמותר להתיר ציצית מטלית של צמר וליתנם בטלית של משי, והסביר (בהמאיר לארץ שם סק"ה) דהיינו גם לדעה ראשונה בשו"ע (סי' ט"ו ס"א) שרק בגד של צמר חייב בציצית מה"ת, ושאר מינים חייבים רק מדרבנן, ובכל זאת שרי, ואין זה נחשב כבזיון (וע"ש שהביא ראיי' מנר חנוכה בסי' תרע"ד שמותר להדליק מנר לנר), וצ"ב טובא מה החילוק בין הני תרי הלכות, דבהורדת ציצית מבגד של גדול לבגד של קטן אסור, ואילו הורדת ציצית מבגד של צמר לבגד של משי שרי, וצ"ל כנ"ל, דגם אם בתשמישי מצוה לא נאמר "ואין מורידין", היינו רק כשמוריד מחיוב דאורייתא לחיוב דרבנן, אבל כשמעבירין ציצית מבגד של גדול שחייב מדאורייתא לבגד של קטן שאינו חייב כלל (לשיטת רש"י), אין להקל.

אמנם סברא זו של מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל צע"ק, דהרי לשון המ"ב (סי' ט"ו סק"א) הוא וז"ל אין להתיר ציצית מטלית של גדול, וליתנם בטלית של קטן **דחיובו רק מדרבנן** עכ"ל. הרי מפורש במ"ב דס"ל דסיבת האיסור היא משום שע"י נתינת הציצית על טלית של קטן, מוריד הציצית ממצוה דאורייתא למצוה דרבנן. אבל יש לציין דמש"כ המ"ב "דחיובו רק מדרבנן", היא הוספה של רבינו החפץ חיים זצ"ל, ואילו בארצה"ח שהוא מקור האי דינא לא כ' טעם זה ודו"ק.

הוקצה למצוותו

בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ב סי' ע"ו סק"ב, ובנדמ"ח ח"ג סי' ת"מ) הסתפק בדבר שהוקצה למצוותה, האם מותר להשתמש בו לצורך מצוה אחרת, דאפשר לא אמרו הוקצה למצוה רק כשמעבירו לדבר הרשות, אבל להעבירו למצוה אחרת יתכן דמותר (וע' בתו"י בשבת כ"ב. שהסביר דהטעם דאיתקצאי למצוותו, הוא משום ביזוי מצוה, וע"ע ברמב"ן שם ד"ה הא אמר שכתב שהביזוי הוא "דעביד ליה רשות ממצוה"), או שמא הוקצה למצוותו

פיי למצוותו דוקא, דהיינו למצוה זו, ולפ"ז אסור להשתמש בו גם למצוות אחרות, ויש ליתן טעם לדבר, כמו שאין מעבירין על המצוות, משום שמבזה מצוה זו שמניחה כדי לעשות מצוה אחרת, כך אסור לעשות מצוה אחרת בדבר שהוקצה למצוה זו, והא דאמרו בברכות (ל"ט:): כיון דעביד ביה מצוה חדא ליתעביד בה מצוה אחריתי, היינו כשכלה מצוה הראשונה ע"ש. לפי דבריו אין ליטול את הערבה של הלולב, דכיון שאתקצאי לכל השבעה ימים כמבואר בשו"ע (סי' תרמ"ט סי"ה וסי' תרנ"ג סי"א) אסור ליטלו למצוה אחרת, אא"כ נחלק, דדוקא אם המצוה נסתיימה כגון עירובי תבשילין כאשר נכנסה השבת, משא"כ בעניננו הערבה ראויה למצותה במשך כל ההושענא רבה, בכה"ג לא מבטלים את המצוה כדי לקיים מצוה אחרת. אבל הבה"ל (סי' תרל"ח סי"ב ד"ה כל שמונה) הביא שבשו"ת חת"ס (או"ח סי' קפ"ד) פסק דמותר ליטול האתרוג שתלוי בסוכתו לנוי, כדי להשתמש בו למצות ד' מינים, וע"ש בשו"ת חת"ס שכתב "דליטול ממצוה אחת למצוה אחרת אין כאן ביזוי מצוה", אמנם עדיין יש להסתפק אם שייך לומר סברא זו בנד"ד, שהיה לו ערבה של מצוה דרבנן, ורוצה להשתמש בה למנהג של נביאים.

מאיך גיסא ראיתי שהמאירי (סוכה מ"ד:): כ' מפורש וז"ל אין להסירה מן הלולב ליטול בפני עצמה, שהרי מוקצית היא למצוותה עכ"ל, אבל בפוסקים הנ"ל מבואר דלא קיי"ל הכי.

הואיל ואיתעביד בה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחריתי

והנה עד עכשיו הוכחנו שאין חסרון של מעלין בקודש ואין מורידין אם לוקח העבה של הלולה לצורך המנהג של הושענות, וגם אין כאן חסרון שהוקצה למצוותו, כיון דלמעשה משתמש בה למצוה אחרת של מנהג הנביאים, אבל עדיין יש להסתפק האם כל זה רק היתר, או שמא לכתחילה ראוי להדר לקחת הערבה של הלולב לצורך המנהג של הושענות מדין הואיל ואיתעביד בה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחריתי.

והנה ראיתי שחוקרים ביסוד המנהג הזה, האם יסוד המנהג הוא משום כבוד המצוה הראשונה שנעשתה בחפץ זה, דהגם דקיי"ל שתשמישי מצוה נזרקין, מ"מ זהו רק מעיקר הדין, אבל מנהג טוב לכבד המצוה הראשונה ולהשתמש בחפץ זה למצוה אחרת, או שמא יסוד המנהג הוא, דיש תוספת ועילוי למצוה השניה, אם היא נעשית בחפץ שכבר נעשה בו מצוה אחת, או שמא הא דאיתעביד בה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחריתי, הוא מתרי טעמי (ועי' מש"כ בזה בקול התורה ניסן תשס"ה קובץ נ"ט עמוד קנ"ו, והביאו אטיות לכאן ולכאן). לפ"ז יש לחקור בנד"ד, דאם המעלה של הואיל ואיתעביד בה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחריתי, היא שיש תוספת ועילוי למצוה השניה כשמקיימים אותה בערבה שכבר קיימו בה מצוה אחרת של ד' מינים, א"כ בודאי יש ענין, ואדרבה ראוי להשתמש בה למצות מנהג הושענות, אבל לפי הצד שהמעלה היא שמכבד את המצוה הראשונה, יש להסתפק טובא אם אומרים כן כשלוקח הערבה ממצוה דרבנן של ד' מינים, ומשתמשים בה רק למנהג נביאים.

ראיתי מביאים בשם המועדים וזמנים (ח"ו סי' נ"ג בהערה), דהא דלא מצאנו שיש ליטול הערבה שבלולב להושענות משום הואיל ואיתעביד ביה מצוה חדא, אפשר שיש בזה זכר למקדש שנטלו ערבה מיוחדת להושענה רבה.

הנחת הס"ת על הבימה או החזקתה בידיים בשעת הושענות

יש להסתפק אם בשעה שהציבור אומרים הושענות, ראוי לכתחילה שאחד יחזיק הס"ת בידיו כשהוא עומד על הבימה, או שמא א"צ להחזיקו אלא יכול גם להניחו על הבימה. בשו"ע (סי' תר"ס סי"א) כ' שנוהגים להעלות ס"ת על הבימה ולהקיפה, והמ"ב לא העיר שצריך להחזיקו בידו, והלבוש (שם סי"ב) כ' וז"ל ומניחים הס"ת על התיבה כשמקיפין אותו כדי להקיף הס"ת משום שמחה עכ"ל, אבל הפמ"ג (שם

משב"ז סק"א) כ' שאוחז הס"ת בידו, והסביר דמש"כ הלבוש שמניחו על התיבה, הוא לאו דווקא, אלא אוחזו בידו, וע"ש בביאור הגר"א שצ"יין לילקוט שמעוני (תהלים סוף רמז תשי"ג), וע"ש שכי' וז"ל בזמן הזה חזן הכנסת עומד כמלאך האלוקים, וס"ת בזרועו, והעם מקיפים אותו דוגמת מזבח עכ"ל, והובא להלכה באור זרוע (ה' סוכה ס"י שט"ו סוף אות ב') ורוקח (ס"י רכ"א) ושבלי הלקט (ס"י שס"ט) וראבי"ה (ס"י תרצ"ב וסוסי' תרצ"ט), וע"ע במהרי"ל (סדר תפילות חג הסוכות אות י"א).

והנה בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג ס"י ר"יג) תמה, דבשלמא אצל בני ספרד שהס"ת מונח בתיבה, מעמידים התיבה שהס"ת בתוכה על הבימה ומקיפים, אבל בני אשכנז נהגו להוציא ס"ת, ואחד עומד בבימה וס"ת בידו ומקיפים סביבו, ותמה שם למה צריך להחזיק הס"ת, אדרבה אין בתיבה באמצע קדושה גמורה, ואם יניח הס"ת עליו קדושתה טפי, ואז דמי למזבח, ולמה צריכים להתאמץ למצא מי שיוותר על הקפת הבימה כדי להחזיק הס"ת בידו, אא"כ הוא כבוד לתורה לא להניחו לבד, ולכן אחד עומד ומחזיקו בידו (צ"ע טובא, דהרי בהמשך דבריו הביא את דברי הילקוט הנ"ל שכתב מפורש "ס"ת בזרועו"), ובסו"ד כ' דאין ליתן הס"ת ביד ע"ה להחזיקו, ואדרבה לשון הילקוט הוא שחזן הכנסת עומד כמלאך אלוקים וס"ת בזרועו, ולכן כ' שאם היחידי שיכול להחזיק הס"ת, אינו זהיר במצוות, אין זו כבוד התורה, ועדיף להניח הס"ת על הבימה עם טלית ולהקיפו, וזהו כבוד התורה.

החזקת הס"ת או הקפת הבימה בלולב ואתרוג

בביהכ"ס שכל אחד יש לו ד' מינים, וכל אחד רוצה להקיף בזמן אמירת ההושענות, נחלקו הפוסקים האם מעלת הקפה זו גוברת על החזקת הס"ת בשעת אמירת ההושענות, או שמא להיפוך, עדיף להחזיק הס"ת. בספר חיים וברכה (אות ע"ד) הביא בשם הרב החיד"א זצ"ל (לדוד אמת ס"י ד' אות י"ד) שעדיף להחזיק את הס"ת מאשר להקיף את הבימה, ומ"מ טוב שיקדים ליתן הס"ת לאיש אחר להחזיק עד שהוא יקיף את הבימה בלולבו, ואח"כ יקח הס"ת ממנו כשכולם מקיפים את הבימה ועי"ז יזכה בשניהם, וכן משמע קצת במנהגי מהר"ש מנוישטט (רבו של המהרי"ל - ס"י רנ"ו) שכי' וז"ל אם הי' יורד לפני התיבה בהושענא רבה, אז מתי שהיו הקהל מקיפין לא הי' מקיף, אלא הי' עומד על האלמימר וס"ת בידו עכ"ל. אבל הכה"ח (ס"י תר"ס סק"ו) הקשה דמה שמניחין הס"ת על התיבה אינו אלא מנהג בעלמא, ולפי האריז"ל אינו צריך, וא"כ למה יבטל התיקון הנעשה ע"י ההקפה בשביל זה, ולכן כ' דאדרבה לא יחוש לזה ויעשה ההקפה, וכ"כ המטה אפרים (ס"י תר"ס בקו"א סק"ב), וכן פסק מרן הגרשז"א זצ"ל, שאם כל הציבור יש להם לולב, יניחו את הס"ת על הבימה ויקיפיה באמירת הושענות, וא"צ לאוחזו בידים דווקא, וגם עי"ז יתבטל האוחז מהקפה (הליכות שלמה פ"ב ס"א).

אבל אינו מקיף

כ' הרמ"א (ס"י תר"ס ס"ב) מי שארע לו אבל בחג אינו מקיף, וכן אבל כל י"ב חודש על אביו ואמו, וכן נהגו, והסביר המ"ב (סק"ט) בשם הגר"א, מדכתיב "ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים", והוא בשעת הקפה, ומבואר בתוס' בסוכה (מ"ה. ד"ה תקעו) שהיו תוקעין ומריעין בשעת ההקפות משום שמחה.

והנה מקור שיטת הרמ"א הוא בכל בו (ס"י קי"ד), אבל הבי"ה הקשה ע"ז וכי' וז"ל דברי תימה הם, דלמה יפסידו ההקפה, וכן נהגו להקיף אפילו האבל עצמו עכ"ל. ובאג"מ (יו"ד ח"ד ס"י ס"א סק"א) הסביר שאין ההקפה שעת שמחה, אלא זמן בקשה ותפלה, דהרי אומרים הושענות באותה שעה, והסביר דלכן כ' הבי"ה "למה יפסיד". והכה"ח (ס"י תר"ס סק"ח) הביא מסידור היעב"ץ (דיני יום א' של סוכות - מוסף ס"י ד' אות ז') דפשיטא ליה שהאבל יקיף ביו"ט והושענא רבה כדי שלא להראות שום סימן אבילות בפרהסיא, והוסיף דגם בחוה"מ הפסיד עם נמנע מלהקיף, אבל הכל לפי המנהג, ואילו הח"א (כלל קמ"ח ס"יט) כ' די"א שאין

האבל מקיף, והמקיף לא הפסיד, ושכר מצוה בידו, והכה"ח (סק"ז) כי שעל פי האריז"ל האבל מקיף, וכן מובא בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ב סי' צ"א) והגשר החיים (ח"א פכ"ג סי' ג' אות ז') כי דמי שרוצה לסמוך על הבי"י ולהקיף, יש לו על מי לסמוך, ואפילו המתמיר שלא להקיף כשיטת הרמ"א, יכול להקיף ביו"ט ובהושענא רבה כשיטת היעב"ץ.

אבל בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' נ' סק"ד) כי דאע"פ שבזה"ז אין שמחה גמורה כמו בבהמ"ק, מ"מ כיון שמצוה זו נתקנה זכר למקדש, ושם עשאוה בשמחה, לכן אבל שאינו בשמחה אינו מקיף, והערוה"ש (סי' תר"ס ס"ד) כי שלא יקיף משום שאנו מבקשים רחמים, ועליו שורה דינים.

ולמעשה כי השע"ת (סי' תר"ס) כיון שיש מחלוקת בדבר, ואפשר הלכה כמאן דאמר שאבל מקיף, ומי שיש לו לולב ואינו מקיף עושה רעה, לכן יכבד מי שאין לו לולב להקיף בלולב שלו, אבל יש לציין שאם יש לו אפשרות להחזיק הס"ת על יד הבימה זה עדיף, ומ"מ נ"מ בזה בביהכ"ס שיש שם יותר מאבל אחד ל"ע, ואם כל המתפללים יש להם לולבים, ויש כמה אבלים, ורק אחד מהם מחזיק הס"ת, כי בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סוסי' ר"ח) כולם יעמדו בבימה ויאמרו הושענות עם הלולב בלי הקפה, ויש בזה מעלה, לעמוד במקום קדוש שס"ת סמוך לו, ולומר שם הושענות (וע"ש עוד אריכות בסוגי' זו).

האם יש נ"מ בין אבל על אביו ואמו תוך י"ב חודש לשאר אבלים תוך שלושים

מלשון הרמ"א הנ"ל (סי' תר"ס ס"ב) משמע שרק אבל על אביו ואמו אינו מקיף בהושענות, מדלא הזכיר שאר קרובים תוך שלושים, וכן פסק הדגול מרבבה (שם), אבל הפמ"ג (שם משב"ז סק"ב) כי דכיון שהרמ"א הסביר שהטעם שאבל אינו מקיף הוא משום שמחה, תו אין לחלק בין אבל על אביו ואמו תוך י"ב חודש, לאבל על שאר קרובים תוך שלושים, וכולם אינם מקיפים, וכן פסק הלבוש (שם ס"ב), וכ"כ בגשר החיים (ח"א פכ"ג סי' ג' אות ז').

רב ביהכ"ס שהוא אבל

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' ס"ב) פסק שאם רב ביהכ"ס הוא אבל, יכול להקיף כדי שלא יראה כאבילות בפרהסיא, וכ"כ בערוה"ש (סי' תר"ס ס"ד) ואג"מ (נ"ד ח"ד סי' ס"א סק"א) בענין רב העיר, הגם דמסברא אין לחלק ביניהם, דבתרוייהו שייך הסברא של אבילות בפרהסיא.

להחזיק הד' מינים עד אחר קדיש תתקבל

הבכורי יעקב (סי' תרנ"ב סק"ד) וחיים וברכה (אות קס"ב) ומטה אפרים (סי' תרנ"א ס"ו) כי שאנשי מעשה נוהגים להמשיך להחזיק הד' מינים אחרי אמירת הושענות עד אחרי שהש"צ סיים קדיש, ומנהג כשר הוא כדי שלא ידמה הלולב עליו כמשאוי, להשליכו מידו מיד אחר גמר מצוותו.

לומר הושענות באותו ביהכ"ס כל ימי החג

כי המטה אפרים (סי' תר"ס ס"ב) טוב ליזהר לילך כל הז' ימים, להקיף הבימה ולומר סדר הושענות, באותו ביהכ"ס שהלך ביום הראשון של סוכות ואמר שם סדר הושענות, והקיף את הבימה עם הלולב (ומקורו בארחות חיים בשם הספר יפה ללב בשם המקובלים).

צורת אחיזת הלולב והאתרוג

כי בשו"ע (סי' תרנ"א ס"ב) יטול האגודה בידו הימנית והאתרוג בשמאלית, והסביר הלבוש (שם ס"ב) טעם הדבר משום שהפסוק הפריד הלולב והדסים וערבות מהאתרוג, דבג' מינים כי וי"ו החיבור, וענף עץ עבות וערבי נחל, ואילו בתחילת הפסוק כי פרי עץ הדר, כפות תמרים, בלי וא"ו החיבור, כדי להורות שלא

לחבר האתרוג עם ג' המינים ביד אחת. אם נטל שניהם בידו אחת, כ' המ"ב (סקט"ו) בשם הארחות חיים ומטה יהודה דלא יצא, ודעת הט"ז דיצא כיון שהאתרוג לא הי' עמהם באגודה אחת, ולכן להלכה פסק המ"ב דצריך להחמיר בשל תורה ויחזור ליטלם בלי ברכה (לכאורה מדויק במ"ב שרק ביום הראשון החמיר כיון שהוא מדאורייתא, משא"כ בשאר הימים שהם מדרבנן, אבל בשו"ע הרב שם סי"ד, ובכה"ח סקל"ג, לא חילקו בין היום הראשון לשאר הימים, ובכל אופן יחזור ליטלם בלי ברכה).

אמנם יש להעיר שמרן החזו"א זצ"ל (או"ח סי' קמ"ט סק"א ד"ה סוכה) הסביר שהארחות חיים מדבר כשנטל את הלולב והאתרוג בידו בבת אחת, ורק באופן כזה ס"ל להארחות חיים שלא יצא, אבל אם נטל את הלולב בימינו ואח"כ נטל את האתרוג בימינו, שפיר יי"ח, כדין נטל זה אחר זה שנפסק בשו"ע (סי' תרנ"א סי"ב) דיצא.

ובאמת יש להקפיד בזה גם בשעת הנענועים ובשעת אמירת הושענות, אע"פ שקשה להחזיק הסידור בו בזמן שמחזיק הלולב בימין והאתרוג בשמאל (עי' בן איש חי שנה א' פ' האזינו סי"ד, וחיים וברכה אות קפ"ו בהג"ה, והליכות שלמה פ"א ארחות הלכה 74, ומועדים וזמנים ח"ב סי' קכ"א, וכן משמעות המ"ב הנ"ל), ובביאור הגר"א (סי' תר"ס) הביא מקור לכך מילקוט שמעוני בתהלים (סוסי' תשי"ג) דסדר ההקפה, כל ישראל גדולים וקטנים נוטלים לולביהם בידיהם הימנית ואתרוגיהם בשמאלית ומקיפין.

בשו"ע (סי' תרנ"א סי"א) כ' דצריך לחבר האתרוג ללולב בשעת נענועו ולנענע בשניהם יחד (וע"ש בב"י סי' תרנ"א סי"א דברים נפלאים בענין זה), ובא"ר (שם סק"ל) הביא בשם המהרי"ל דה"ה בשעת אמירת הושענות, ובכה"ח (שם ס"ק ק"ו) הביא בשם הרדב"ז וז"ל ואני מדקדק שלא יפרידו אצבעותי בין הלולב והאתרוג עכ"ל.

והנה גדולי הדור שבזמנינו נחלקו למעשה בצורת החזקת הארבע מינים בשעת הושענות. מרן החזו"א זצ"ל הקפיד להחזיק את הלולב ביד ימינו והאתרוג ביד שמאלו בשעת הושענות עוד בשנתו האחרונה (וכן נקטו בשו"ת קנה בושם ח"א סי' ל"ה, ובשו"ת להורות נתן ח"א סי' ס"ח), ואילו מרן הקה"י זצ"ל הקפיד כן רק בשעת הלל ולא בשעת הושענות (ארחות רבינו ח"ב עמוד ר"צ), ומעידים שגם מרן בעל שבט הלוי זצ"ל והגר"ש זצ"ל נהגו להחזיק כל הד' מינים ביד אחת (מועדים לישראל עמוד שי"ט), וכן פסק בשו"ת אבן ישראל (ח"ט בהערותיו על המ"ב סי' תרנ"א), וע' בבכורי יעקב (סי' תרנ"א סק"א) שכתב בשם הגינת ורדים שהמנהג לאוחזם בידו אחת, אבל הבכור"י בעצמו כ' דיש לחוש שלא לעשות כן.

מה לעשות עם הושענות אחרי שקיים את המצוה

כ' בשו"ע (סי' תרס"ד סי"ה) י"א שהושענא שבלולב אע"פ שנזרקת אין לפסוע עליה, והוסיף המ"ב (סקכ"ח) דה"ה שאין לזלזל בבערבה של הושענות, ולפ"ז אין לזרוק הושענות על הקרקע או באשפה, משום שהם תשמישי מצוה, והמדקדקין מצניעים אותם עד שריפת חמץ (מ"ב סי' תמ"ה סק"ז) או עד הסקת התנור לאפיית המצות (שו"ת מהרי"ל סי' פ"ז, ושו"ע הרב שם סי"ב), ואז שורפים אותם לצורך מצוה (רמ"א סי' תרס"ד סי"ט).

בנוגע לענפי הסכך, וה"ה בערבות דמצוה, לא ישליכם באשפה, ואם אי"א בענין אחר, יש להכניסם בשקית ולהניחם בצד האשפה, ולא לערבם עם האשפה, ואם הפועלים יקחו אותם מעצמם לא איכפת לן (נטעי גביראל פ"ל סי"ט בשם קיצור הלי' מועדים הלי' סוכות להגר"ש דבליצקי זצ"ל, וגדולי הוראה), והכה"ח (סי' רצ"ז סק"א) כ' דכל דבר שנעשה בו מצוה או שבירך עליו, כגון מיני בשמים במוצש"ק, לא יזרקנו לאשפה, אלא יצניענו עד שיתייבש ויסיקנו דרך כבוד, וי"א שהאיסור הוא רק כשזרק הסכך לאשפה בידיים, אבל אם מתוך שלא גנזן נזרקו ממילא, אין לחוש לזה (מנהג ישראל תורה ח"א סי' כ"א ע"פ המ"ב סי' כ"א סק"ז), ולפ"ז י"ל דכשאין מניחין הסכך ביחד עם האשפה, אלא שהאשפה מונחת בפני"ע בכלי אחד, והסכך בצד האחר, אין זה כ"כ בזיון, ומה שאח"כ מפנים אותם למקום האשפה אין זה נחשב בידיים, וכן נהגו אצל מרן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פ"ח ארחות הלכה הערה).

המנהג לזרוק את ההושענות ע"ג ארון הקודש מוזכר בשו"ת מהרש"ם ח"ד סי' נ"ג בכורי יעקב סי' תרס"ד ס"ק ט"ז ועי' במועדים וזמנים ח"ב סי' קל"א בהגה"ה אות ד' שכתב אסמכתא למנהג זה שבמקדש היו זוקפים את הערבות ע"ג המזבח וארון קודש בזה"ל הרי הוא כמזבח ומה שכתבנו שלא כדאי להניחו שם כ"כ הגר"ש דבליצקי זצ"ל לאאמו"ר זצ"ל וז"ל לא כדאי להניח למעלה על ארון הקודש אך לאסור א"א דהרי קי"ל דכל דבר שאין הקהל זהיר בזה אמריע דמסתמא התנו בי"ד וכבסי' קנ"ח סעי' ח' ולכתחילה כשבונים ארון הקודש מחדש טוב להתנות בהדיא שיהיה מותר גם לתשמיש חול ואז אין חשש וכבסי' קנ"ד שם ועי' בספרי יגל יעקב עמ' צ"ט הערה שכתבתי דארון קודש הוא תשמיש קדושה ואיך יניחו דבר שמדינא אינו טעון גניזה אלא נזרק על תשמיש קדושה וכן עי' בדרכי חיים ושלוש אות תשצ"ג שכתב שיש בזה משום בזיון ועדיף לגונזם או לשורפם ועי' בשו"ת רבב"א ח"ח סי' רפ"ז עמ' קס"ה שו"ע סי' תרס"ד סעי' ח' ברכי יוסף סי' תרס"ד ס"ק ה' ולבוש סי' תרס"ד

קפידת מרן החת"ס זצ"ל על מי שדרך על תשמישי מצוה

כ' בשלמי תודה (פתיחה עמוד י"ב) וז"ל שמעתי מהגאון ר' שמואל הלוי וואזנר זצ"ל מעשה שהיה עם הגאון בעל החת"ס זצ"ל שבאו אליו לאחר חג הסוכות שני בחורים ורצו ללמוד אצלו בישיבה והוא ז"ל היתה דירתו בעלייה למעלה מחצר הבית ולמטה בקרקע החצר היה מפוזר עדיין סכך שנשאר לאחר שסתרו את הסוכה וכשבאו אליו אותם הבחורים ראה מחלון ביתו כי אחד מהם דרך על הסכך שהיה מפוזר בדרך הכניסה לבית והשני הקיף את הדרך ונזהר שלא לדרוך על הסכך וכשנכנס אליו זה שדרך על הסכך לא רצה לקבל אותו לישיבה ודחה אותו ואמר לו שהישיבה כבר מלאה בחורים ואין לו מקום עבורו ואף שהיה בעל כשרון גדול משוס שראה אותו נוהג מנהג בזיון בסכך ואח"כ כשנכנס השני שהקיף את הדרך ונזהר שלא לדרוך על הסכך אמר לו החת"ס בשבילך יש לי מקום בישיבה ואף שלא היה בעל כשרון כמו הראשון גילה לו חיבה על שהיה מדקדק ומכבד את המצוות כראוי ע"כ וכן עי' בתולדות יעקב פי"ט עט' שכ"ה שהיה נזהר הסטייפלער זצוק"ל מאד בלכתו ברחוב לאחר סוכות שלא לדרוך על שיירי סכך שנזרקו למדרכה ובפי"ד עט' רי"ח כתב שפעם לאחר חג הסוכות יצא הסטייפלער זצוק"ל להשתתף בשמחת ברית מילה והבחין שעל החול מונחים עלים מועטים שנשארו מסכך הסוכה ולא פסע פסיעה עד שלקח את מקלו וסילק לצדדים עלה לכאן ועלה לכאן

האם צריך לנענע הד' מינים בשעת הושענות

במנהגי מהרי"ל מובא שהי' מנענע הלולב בזמן ההקפות לה' רוחות העולם, אבל לא למטה, והפמ"ג (סי' תר"ס א"א סק"ג) כ' בשם הא"ר וז"ל בהקפה עם לולב ראוי לכל צד לנענע קצת הלולב, גם למעלה ג"כ עכ"ל, אבל הכה"ח (שם סק"ב) כ' שעל פי קבלה אין לנענע את הלולב בזמן ההקפות, והוסיף דכן משמע מסתימת הרמב"ם והטור והשו"ע ושאר פוסקים שלא הזכירו מנהג זה, משמע דא"צ לנענע בשעת ההקפות.

המתפלל ביחידות או במקום שאין שם ס"ת

כ' המהרי"ל (סדר תפלות חג הסוכות אות ט"ז) שיחיד אומר הושענות, אבל א"צ להקיף כיון שאין מוציאין ס"ת בפחות מעשרה, משום שאנו מקיפין הס"ת דוגמת המזבח, וכ"כ הבכור"י (סי' תר"ס סק"ב) שרק ע"י ס"ת יש להבימה דוגמת מזבח, ולכן כשאין ס"ת לא יקיפו כלל, ומה"ט כ' הא"א מבוטשאטש (סי' תרנ"א ס"ח) שיחיד אינו מקיף, אבל הכה"ח (סי' תר"ס סק"ב) כ' בשם הבן איש חי, שאותם אנשים שאינם מתפללים בביהכנ"ס מחמת אונס, יניח תנ"ך על כסא בביתו, ויקיפו כדי שלא לבטל מצות הקפה.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל שמיני עצרת תשפ"ג

שאלות בהל' יום טוב ושמיני עצרת

מכירת "אתה הראת" בדפי גמ' ולא הספיק ללמוד כל מה שהתחייב ללמוד

בהרבה ישיבות, נהוג למכור "אתה הראת" או הגבהה או גלילה בשמיני עצרת ללימוד דפי גמ', שצריכים לסיימם עד שמיני עצרת הבא, ובהרבה ישיבות מחשבים דף של גמ' עם פרש"י לדף אחד, ואם לומדים יחד עם תוס', נחשב כשני דפים. למעשה קורה שהבחור שהתחייב אלפיים דפים למשל, שהוא בערך שש דפים ליום, שוכח מכל ההתחייבות שלו בשלב מסויים בשנה, או שהתירשל בדבר, וכשמתקרב הזמן, בימי הסליחות, הוא רואה שאין לו שום אפשרות לקיים את נדרו אא"כ יפסיק ללמוד בסדרי הישיבה, וילמוד רק את הדפים שחייב להשלים, ולפעמים, הזמן קצר מדאי וגם את זה אינו יכול להספיק, ונשאלת השאלה האם יכול להשאל על נדרו, או לחילופין, האם יכול לבקש מכמה חברים שיקבלו על עצמם לעזור לו להשלים הלימוד עד שמיני עצרת, או לחילופין בדלית ברירה, האם יכול לסיים לימוד הדפים גם אחרי שמיני עצרת.

והנה השאלה הזו היא חמורה מאוד, משום שאינו רק שאלה של נדר, אלא שהוא "זכה" בכבוד של המצוה של "אתה הראת" או הגבהה וגלילה, ונמצא שהוא קנה זכות זה תמורת לימוד, במקום לשלם כסף עבור הזכות, אבל למעשה הוא קנה את הזכות, וא"כ יש להסתפק טובא היתכן שלא יצטרך לפרוע את התשלום של לימוד דפי גמ' עבור מה שזכה. אבל יש לדון בהא גופא, האם התחייבות של מי ש"קנה" עליה הוא משום הקניה כמו כל דבר שאדם קונה בחנות, או שמא הוא רק בגדר של נדר.

האם מכירת עליה לתורה נחשבת כמכירה ממש

נחלקו גדולי הפוסקים, האם מכירת העליות לתורה בביהכנ"ס נחשבת כמכירה ממש, אע"פ שבעצם העולה לתורה קונה דבר שאין בו ממש, או שמא כל ההתחייבות הוא מדין נדר, ונ"מ טובא בינייהו, דאם נאמר שנחשב כקנין ממש, א"כ אפילו אם נאמר שיש טענה של מקח טעות, אפשר טענה כזו שייכת רק כאשר החפץ שקנה עדיין בעין והוא רוצה להחזירו למוכר ולבטל המקח, אבל אחרי שקנה מה שקנה, ונהנה ממנו, והמקח אינו בעולם, כיון שאינו יכול להחזירו למוכר, גם אין לו זכות לטעון שה"י מקח טעות, ואמנם מצאנו בשו"ע (חוי"מ סי' רל"ד סי"א) דמי שקנה מאכל שאסור לאכלו מדאורייתא, יכול לטעון שה"י מקח טעות אפילו כשנודע לו רק אחרי שאכלו ואין לו אפשרות להחזירו, שאני התם דאין אדם נהנה מאכילת איסור, ואדרבה צער הוא לו שעבר על איסור דאורייתא, משא"כ בנד"ד שכבר נהנה מהכבוד.

מאידך גיסא יש לומר דמכירת העליות לתורה נחשבת כנדר לדבר מצוה, וא"כ יש לדון אם שייך בכלל להתיר נדר לדבר מצוה.

והנה אפשר יש לפשוט הספק אם מכירת עליות בביהכנ"ס נחשבת כמקח או כנדר, ממה שדנו הפוסקים בענין מכירת המצוות בביהכנ"ס בשבת.

היתר מכירת עליות בשבת ויום טוב

כ' הרמ"א (סי' ש"ו ס"ו) י"א דבמקום שנוהגין ליתן לקורא בתורה "מי שברך" ונודר לצדקה או לחזן, דאסור בשבת לפסוק כמה יתן, והמנהג להקל דהא מותר לפסוק צדקה. הרמ"א (שם סקט"ו) הביא יש"ש בביצה (פ"ה סי' ח') שכי דכשמוכרין המצוות למי שמשלם יותר, דמי למקח וממכר, והי' נראה לאוסרו, אא"כ נאמר דלא שייך מקח וממכר בדבר מצוה אלא רק כשקונה חפץ, וסיים שם היש"ש וז"ל והמחזור בעיני כמו שנהגו חסידי אסטרייך, דכל מה שהוציא בפיו ליתן, נותן לצדקה אפי' קנה חבירו המצוה, א"כ הוי כקציצת דמים לצורך מצוה ולא דמי למקח וממכר כלל... וכל ירא שמים יזהר בזה עכ"ל. אבל הרמ"ב (שם סקל"ג) כי וז"ל בענין הכרזת מצוות בביהכ"ס יש אוסרים ויש מתירין, דלא שייך מקח וממכר אלא בחפץ הנקנה, ובמקום שנהגו היתר (בפסיקת צדקה הנ"ל) אין למחות בידן עכ"ל.

והנה בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' ע"ז סק"ב) כי שיש להתיר מכירת העליות בש"ק מכמה וכמה טעמים:

א. יש להקל כיון שיש בזה ריוח להקהל.

ב. מכירת העליות אינה מכירה גמורה, דהרי מבואר בשו"ע (ח"ו"מ סי' ר"א) דמכירה בדבר שאין בו ממש לאו מכירה היא, ומעיקר הדין אינו נקנה כלל ללוקח, דמכירה שייך רק בחפץ שיש בו ממש שיכולים למושכו כמו אתרוג, וכ' הרמב"ם (הל' מכירה פכ"ב הי"ד) בענין דבר שאין בו ממש, כיצד, אין אדם מקנה לחבירו ריח התפוח, או טעם הדבש הזה, או עין הבדולח הזה, ומה"ט נפסק שא"א להקנות דירת בית זה או אכילת פירות דקל זה, כיון שהוא דבר שאין בו ממש, אבל עליה לתורה אינה אלא טובת הנאה, והרי קיי"ל בשו"ע (ח"ו"מ סי' ש"נ וסי' פ"ז) דטוה"נ אינה ממון, וכל המכירה הזו אינה אלא תקנה וסיטומתא שנהגו בו העולם, כדי שתהיי הכנסה לקהל, וכיון שכן אינה בכלל מו"מ האסור בשבת.

אבל לכאורה יש להעיר על דבריו ממש"כ היש"ש בב"ק (פי' החובל סי' ס'), שבזה"ז שנהגו לקנות העליות תמורת כסף, יש לזה דין קנין משום סיטומתא, דאזלינן בתר מנהג אפילו במידי דלית ביה זכיה וקנין ממש (ומה"ט פסק שם שאם אחד קנה שלישי או ששי, וקדמו אחר לעלות במקומו, חייב לשלם לו עשרה זהובים), ולכן במכירת המצוות מנהג הוא לכו"ע לזכות בו ממש (וע"ע בפת"ש סי' ר"א סק"ב אי שייך סיטומתא בדבר שאין בו ממש), אבל ע' בש"ך (סוסי' שפ"ב) שהביא היש"ש וכי דאין דבריו מוכרחים. לפ"ז י"ל דמה שהחמיר היש"ש בביצה לאסור מכירת העליות בשבת ויו"ט, היינו לשיטתו בב"ק שהוא קנין ממש, אבל מדקיי"ל כהש"ך שכי שאין דבריו מוכרחין, א"כ ק' על הרמ"ב שכי "דאין למחות בידן", דהרי לפי הש"ך אין כאן קנין כלל וצריך להיות מותר לכתחילה, אא"כ נאמר שהמ"א שהעתיק היש"ש בביצה, חולק על הש"ך וסי"ל כמו היש"ש דבאמת יש לחוש בזה משום קנין, וכיון שיש מחלוקת בין הרמ"א וש"ך אי קיי"ל כהיש"ש, הרמ"ב לא רצה להכריע, ולכן כי דאין למחות בידן וצ"ע.

אבל יש להעיר ממש"כ הרמ"ב (סי' קנ"ג סקע"ו) דמי שקנה זכות מצוה מהקהל, הוא ככל קנין דעלמא ויכול למכור זכותו לאחר, בתנאי שהוא הגון כמותו. הרי מוכח מדבריו דס"ל, דשפיר שייך קנין במכירה כזו, וצע"ק מה הנ"מ בין דין זה, למש"כ בהל' שבת (סי' ש"ו סקל"ג) וז"ל בענין הכרזת מצוות בביהכ"ס יש אוסרים ויש מתירין, דלא שייך מקח וממכר אלא בחפץ הנקנה, ובמקום שנהגו היתר (בפסיקת צדקה הנ"ל) אין למחות בידן עכ"ל.

ג. עוד כי המהרש"ג דאפילו אם נאמר שיש בו משום מו"מ בשבת, מ"מ כיון שמכירה זו היא לצורך שבת, הרי מבואר בשו"ע בהל' שבת (סי' שכ"ג ס"א) דמותר לקנות יין בשבת לצורך היום, ואע"פ שאסור להזכיר דמים, היינו רק לצורך יחיד שגם הדיבור אסור, אבל בצרכי רבים מבואר בסי' ש"ז (ע"ש במ"ב סק"א) דדיבור לצרכי רבים מותר, א"כ אף להזכיר סכום הדמים מותר.

כעין זה מבואר גם במטה יהודה (סוסי' ש"ו) דמכירת העלויות נחשבת כעסקי רבים, וא"א למכרם בימות החול דלא שכיחי רבים בביהכנ"ס, וגם יש ביטול מלאכה להעם, וכן אינם שמחים בימות החול כמו ביו"ט וכפי רוב השמחה תהיה הנדיבות, ולכן סיים דאין למחות בידם והנח להם לישראל על מנהגם.

הסבר בקנין סיטומתא בדבר שאין בו ממש

והנה בעצם טענת הפוסקים הסוברים דלא שייך סיטומתא בדבר שלא בא לעולם, חידש בשו"ת ארץ צבי (ח"א סי' ל"ט) חידוש גדול, דקניית עליה לתורה שאני, כיון דנחשב כאילו קונה הס"ת לעליה לתורה, וכמו בית לדירה דמהני, דמסתמא כוונתו לקנות באופן המועיל, והוסיף דשוב נאמר לו דכבר חידש כן בשו"ת דברי חיים (חוי"מ סי' כ"ו) דהוי כמו דקל לפירותיו.

שיטת הערוך השלחן דקניית עליי' לתורה אינו אלא נדר על תנאי

מאידיך גיסא הערוה"ש בהל' שבת (סי' ש"ו סט"ז) נקט כדבר פשוט, שאין שום קנין במכירת העלויות, מדהסביר ההיתר למכרם בשבת וכתב, וז"ל אין זה מקח וממכר, דאטו יש בזה שיווי דמים, אלא שזה כמו שאומר אם אזכה בעליה זו אני נותן כך וכך לצדקה, וזה אומר אני מוסיף על הצדקה אם אזכה לעליה זו, ולכן יש מן החסידים הקדמונים שהיו נוהגים לשלם לביהכנ"ס כל מה שרצו ליתן בעד העליה, אף שהשני הוסיף ונשאר אצל השני, משום דחשבו שזהו כנודר לצדקה (עי' מ"א הנ"ל דזהו מנהג אסטרייך), מיהו לדינא אינו כן שהרי נדר על תנאי, ומנהג ישראל תורה ואין לפקפק בזה כלל עכ"ל.

שיטת הפוסקים דמי שקנה עליי' לתורה יכול למוכרה

אבל בגדולי הפוסקים מבואר שחולקים על הערוה"ש, דהרי המ"א הנ"ל (סי' ש"ו סקט"ו) הביא בשם השלטי גיבורים שאם אדם קנה עליה לתורה, יכול למוכרה למישהו אחר, והפמ"ג (סי' קמ"ז משב"ז סק"ד) כ' שיכול למכור המצוות שקנה כדי להרויח ג"כ, והביא בשם הא"ר שאם קנה מצוה ואח"כ הוא מת, היא שייכת ליורשים (וע"ע בבה"ל סוסי' קנ"ג ד"ה חוזר), והמהרש"ם (בדעת תורה סי' ש"ו ס"ו) ציין למש"כ הט"ז (סי' קנ"ג סק"א) דמה שא"א למכור זכותו במצוה, היינו דווקא כאשר הקהל כיבדו אותו, אבל אם אחד מהקהל קנה את הזכות, קנאו לכל זכות שבו, ככל קנין דעלמא, אלא שימכור רק להגון כמותו, דאדעתא דהכי הקנו לו.

הרי מבואר שיש מחלוקת הפוסקים אם קניית עליה לתורה הוא רק נדר, או ממש קנין, ואם נאמר שהיא ממש קנין, אפילו אם נאמר שיש אפשרות להשאל על נדרו, מ"מ קשה מאוד לפוטרו מ"לשלם" עבור הכיבוד שהוא קיבל.

שיטת החכמת אדם במי שמתחרט על נדרו שקיבל על עצמו ללמוד דבר מסויים

והנה בענין השאלה של נדרו, כ' החכמת אדם (כלל ק' בנינת אדם שער איסור והיתר סימן ע"ה אות צ"ה) במי שקיבל על עצמו ללמוד בכל יום שיעור קבוע, ואם יעבור על זה יקנוס עצמו לתת זהוב לצדקה, ועתה מתחרט מכך משום שלפעמים צריך הוא ללמוד דברים אחרים, ואין אדם לומד אלא מה שליבו חפץ, ובפרט שלא נתכוין בנדרו ללמוד דוקא באותו ספר שקיבל על עצמו, אלא להעמיס עצמו ללמוד תורה, שיכול להתיר נדרו. ובדומה לזה כתב בשו"ת חת"ס (ח"ו יו"ד סימן מ"ה), דמי שנדר שיעסוק בלימוד משניות על פה, ועתה רואה שמחמת כך נתבטלו שאר קביעות הלימוד שהיו לו מקודם, יכול להתיר נדרו. וע"ש בחכמ"א שיש לו פתח, בזה שמתחרט משום שהשיעורים שקיבל על עצמו מבלבלים אותו מסדר לימודו, ואין אדם לומד אלא מה שליבו חפץ, ומחרטה זו עושים לו פתח, דאילו היה יודע שיתחרט לא היה נודר.

לפ"ז היה מקום לומר שיכול להתיר את נדרו, אבל נראה דכיון ש"קנה" את זכות המצוה וכנ"ל, לא שייך להתיר את נדרו, ולחלק את דפי הגמ' שקיבל ע"ע בין כמה חברים אינו נחשב כקיום נדרו, ואדרבה, בחור אחר שרצה לקנות את המצוה אלא שלא הציע מספר הדפים שהוא הציע, היה מוכן ללמוד את כל

הדפים בעצמו, וא"כ מהיכ"ת לומר שמי שזכה במצוה יכול לחלק את הדפים בין כמה חברים, שילמדו בעדו, ולכן נראה שישלים את הדפים אחרי שמיני עצרת, בפרט שמסתמא מכרו המצוות על דעת כן, שאם לא יצליח לסיים לפני שמיני עצרת, שישלים אח"כ, אבל דווקא הוא ולא חביריו.

מקצת דיני קטנים בשמיני עצרת

החזקת הס"ת ע"י קטן בהקפות

לפעמים מכבדים קטנים שעדיין אינם בר מצוה להחזיק הס"ת, וכי המ"ב (סי' קמ"ז סק"ט) לא טוב הדבר שנוהגין באיזה מקומות למסרו (הס"ת) לנער קטן, אלא עכ"פ יש למסרה לבן דעת. ומקור חידוש זה הוא בשערי אפרים (שער י' ס"ב) שכי' דנהגו לכבד אף לקטנים שהגיעו לעונת הפעוטות, שיש בהם דעת להבחין ענין דבר שבקדושה, ובכדי לחנכם במצוות. אבל לכאורה הדבר תמוה קצת, דהרי בשו"ע (ח"י"מ סי' רל"ה ס"א) מבואר דעונת הפעוטות היינו מבן שש שנים ובדקוהו ומצאו שידוע בטיב משא ומתן, ולאחרי י' שנים כל שאינו שוטה, ושוב מצאתי במועדים וזמנים (ח"י"ו סי' ע"ט) שכי' דקולא גדולה היא לתת ס"ת כשר לקטן לרקוד עמו בהקפות, ואין לזה יסוד ומקור נאמן. אבל זה ברור דגם לפי הבנת המ"ב, אין למסור ס"ת לקטן אם יש איזה חשש רחוק שלא יוכל להחזיקו ויפול ח"ו. מרן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה ח"ב פ"ב סי' ג"כ ס"ל דאינו נכון ליתן ס"ת לקטן בשעת ההקפות, וכעין הא דמבואר בב"ב פ"ז:) דאם מסרו כסף לקטן חשיב אבידה מדעת ע"ש. מרן בעל המנחת יצחק זצ"ל פסק דקטן לא יאחוז הס"ת בשמחת תורה אפילו בסיוע אחרים (קובץ קול התורה חוברת מ"ב עמוד כ"ב).

החזקת נביא ע"י קטן בהקפות

הג"ר ארי' לייב זצ"ל - בנו של רבינו החפץ חיים זצ"ל, סיפר שבהיותו ילד, הילדים היו רוקדים עם מגילות של נביאים, וכיון שבאו לידי ריב וקטטה משום שכל אחד היה חוטף מגילה מן הארון, אביו מנע ממנו מלריב, ומסר לו ספר הסמ"ג לרקוד אתו, ואמר לו שספר זה יש לו מעלה גדולה, שהוא כולל תורה שבכתב ותורה שבעל פה.

מקור המנהג שקופצים כשאומרים "משה אמת ותורתו אמת"

בהרבה מקומות נהגו שהציבור קופצים כשאומרים "משה אמת ותורתו אמת", ומרן הקה"י זצ"ל הי' קופץ במסירות נפש ובהתלהבות, גם לעת זקנותו בחולשתו אע"פ שהדבר הי' קשה לו (אורחות רבינו ח"ב עמוד ש"ט), ומציינים מקור למנהג זה מהא דמבואר בב"ב (ע"ד). דעת קרח בלועים באדמה בגיהנום ואומרים "משה אמת ותורתו אמת", ובמדרש תהלים (מ"ה אות תשמ"ז) מבואר שקפץ הקב"ה עליהם והצילם, ועוד מביאים מש"כ בתרגום שני במגילת אסתר (ג' ח') בלישנא בישא שהמן אמר לאחשוורוש לגבי חג הסוכות "שהם קופצים ומרקדים כמו גדיים".

מאיזה גיל יעלו קטנים לתורה בשמיני עצרת

בענין הגיל של קטנים שרשאים להעלותם לתורה בפני"ע, כי בכה"ח (סי' תרס"ט סק"ד) יש נוהגין להקרות גם לילדים פעמים הרבה זה אחר זה, ולברך כל אחד ואחד לפניו ולאחריה, ואם אינו יודע לברך, אומר לו החזן הברכה מלה במלה (ומה שיש מביאים ראיי' למנהג זה ממשיך השערי אפרים שער ח' סני"ז, נלענ"ד דהתם מיירי שכל הילדים עולים ביחד ולא כל אחד בנפרד), אבל מרן הגרשז"א זצ"ל פסק שאין להעלותם אא"כ מבינים ענין העליה והקריאה, והורה לגבאים שלא יעלו רק לקטנים שכבר לומדים גמ', שהוא מגיל תשע בערך (הליכות שלמה ח"ב פ"ב סי' ק"כ והערה 52).

עניית ברכו ואמן כשקטן עולה לתורה

כשילדים קטנים עולים לתורה, צריך להקפיד שיאמרו ברכו בקול כדי שמנין אנשים ישמעו אותם, דאי לא"ה א"א לענות ברכו אחריהם (עי' בה"ל סי' נ"ז ד"ה ועונים), אא"כ נדחוק לומר דמשום חינוך מצוה שרי כמבואר בתוס' בפסחים (פ"ח.) שמאכילין קטנים מהקרבת פסח אע"פ שאינם מנויים משום חינוך מצוה.

כעין זה הובא בס' חנוך לנער (פ"ד ס"א) דמנהג העולם לענות אמן אחרי ברכת קטני קטנים אע"פ שבשו"ע (סי' רט"ו ס"ג) נפסק דאין עונים אמן אחרי ברכת קטן שלא הגיע לחינוך, וכן מביאים שמרן הקה"י זצ"ל הי' עונה אמן אחרי ברכת קטנים מגיל שלש ואילך כדי לחנך הקטן לענות אמן (ארחות רבינו ח"ג עמוד רכ"ג).

האם יש חיוב להעלות כהן קטן לפני ישראל גדול

כ' המ"ב (סי' רפ"ב סק"ב) בשם המ"א דאין חיוב להקדים כהן קטן, משום שמצות "וקדשתו" לא נאמר עליו כיון שאינו בר עבודה, וסיבת מצוה זו היא מדכתיב "כי את לחם אלוקיך הוא מקריב", אמנם השעה"צ (שם סקט"ו) הביא שרע"א דחה סברא זו, דהרי יש מצות "וקדשתו" בכהן בעל מוס אע"פ שגם הוא אינו ראוי לעבודה. אבל בתורת רפאל (ח"א סי' י"א) כ' דיש לחלק בין בעל מוס שחולק בקדשים לקטן שאינו חולק בקדשים (ע' קידושין נ"ג), ולפ"ז אפילו אם יש מצות "וקדשתו" בכהן בעל מוס, אין ראוי שיש חיוב בכהן קטן וכשיטת המ"א.

מאידך גיסא בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' ח') ובערוה"ש (סי' רפ"ב ס"ט) כ' שהקטן נקרא בר עבודה כיון שכשיגדיל יהיה ראוי לעבודה, אבל להלכה כבר פסק המ"ב כשיטת המ"א דאין חיוב להקדים כהן קטן, ובכל זאת נראה דבקה"ת בשמחת תורה אחרי שכבר קראו וזאת הברכה פעם אחת, כשחוזרים לקרא לעולים אחרים, ואין שם כהן שהוא גדול שצריך לעלות לתורה, מותר להקדים לקרא כהן קטן ואין איסור בדבר, דבלא"ה המ"ב הנ"ל הביא בשם המהרי"ט והרדב"ז שחולקים על המ"א וס"ל דגם בכהן קטן יש דין "וקדשתו".

בחור או קטן למפטיר

מעשה שהיה במי שקנה מפטיר בשמיני עצרת, וכאשר הגבאי רצה לקראו לעלות לתורה אחרי החתן בראשית, הוא אמר שקנה העל"י עבור בנו הקטן. במנהגי חת"ס (הובא בפסקי חת"ס בעניני שמיני עצרת סט"ז) הביא שלא הסכים שאפילו בחור שאינו נשוי יעלה למפטיר, ובליקוטי חבר בן חיים (ח"ג עמוד ג' בהקדמה ד"ה בבוקר) כ' תלמידו, דבדידי הוי עובדא שכיבד לו אחד במפטיר בהיותו בחור, ומרן החת"ס זצ"ל לא הניחו לעלות, ואע"פ שמעיקר הדין קטן עולה למפטיר (ע' סי' רפ"ד ס"ד), י"ל דשאני שמיני עצרת כמו שהסביר החת"ס בהל' שמיני עצרת (סי' תרס"ח ס"ב), דבשו"ע נפסק דקורין וזאת הברכה בס"ת הראשון בשמיני עצרת בא"י, והבאר הגולה הק' דהב"י לא הביא מקור לכך, ואדרבה סתמא דתלמודא במגילה (ל"א.) היא שקורין פרשת עשר תעשר, ות"י החת"ס דמבואר בתוס' שם (ל:) דבמועדים לא היו קורין פרשת הקרבנות בספר שני, ולכן היו צריכים לקרא מענינא דיומא של היו"ט פרשת "עשר תעשר", אבל אחרי שקבלנו עלינו חובה להעמיד ספר שני בענין יו"ט, שוב ליכא חובה כ"כ לקרא "עשר תעשר".

הרי מבואר בדבריו דבזה"ז אנחנו יי"ח קריאת פרשת המועדות בקריאת פרשת "עשר תעשר", ובשמיני עצרת אנחנו יי"ח קריאת פ' המועדות בקריאת פרשת המוספין למפטיר. עכ"פ לשיטתו מבואר היטב למה הקפיד שקטן לא יעלה למפטיר שהיא חובת היום ממש, אלא דצע"ק למה לא רצה שבחור שהוא כבר בר מצוה יעלה למפטיר.

שוב מצאתי בנטעי גבריאל (הלכות והליכות בר מצוה פ"ו הערה י"ב) שהביא מש"כ התשב"ץ (ח"ג סי' קע"א) וז"ל קניית המצוות אין אני מתיר לקטן אלא לקנות הפטורה שאינה מענין המאורע, אבל כשהיא מענין המאורע כגון ביום שמוציאין שני ס"ת, אני משתדל שיהיה המפטיר גדול ולא קטן עכ"ל, וכ"כ בנו בשו"ת הרשב"ש (סי' תר"ו), וכ"כ בשו"ת הרדב"ז (ח"ב בלשונות הרמב"ם סי' רנ"ט), ובשו"ת יכין ובוועז (המחברים הם בני הרשב"ש הנ"ל - ח"א סי' כ"ו), וע"ע בברכ"י (סי' רפ"ב) שהאריך לבאר את השיטות, ומנהג ירושלים הוא שלא להעלות קטן בפרשת המוספים, ומ"מ כ' השערי אפרים (שער ט' ס"ג) דבמקום צורך מפני דרכי שלום יש להקל, ובשו"ת הב"ח (סי' קנ"ח) כ' וז"ל ומעיד אני עלי, שאבא אבי ומורי קנה לי ההפטורה בדמים יקרים במועד האחרון של פסח בהיותי קטן, וקראתי בעצמי בספר מוספים בבית הכנסת של מהר"ש לוריא, וכדומה לי שהרב ז"ל היה אז בבית הכנסת, ולא מיחה בדבר עכ"ל.

פרטי דיני כל הנערים

אמירת "המלאך הגואל" בעליית כל הנערים בשמיני עצרת

מנהג ישראל לומר "המלאך הגואל" יחד עם כל הנערים בסיום עלייתם לתורה בשמיני עצרת, ומבארים סיבת אמירה זו, כיון שקראו כל הנערים יחד, שלא ישלטו בהם עין הרע ח"ו (ליקוטי מהרי"ח ח"ג עמוד ק"ח בסוגריים).

מקום אמירת המלאך הגואל בעליית חתן כל הנערים

כ' הרמ"א (סי' תרס"ט) דנהגו לקרות כל הנערים לספר תורה, וקורין להם פ' המלאך הגואל, והביא המ"ב (סקי"ד) בשם הא"ר דאמירת המלאך הגואל היא קודם ברכה אחרונה כיון שהיא ברכה לנערים, וסיים דכן המנהג. ולכ' תמוה טובא, דלמה אין זה נחשב כהפסק בין הקריאה לברכה אחרונה, והיי' עדיף שיאמרו המלאך הגואל אחרי הברכה.

ונלענ"ד ליישב המנהג ע"פ מש"כ בשבלי הלקט (סי' שע"ב), וז"ל ואחר שהשלים קריאתו עד לעיני כל ישראל, אינו חותם מיד, אלא עומדים כל הצבור על רגליהם, והחזן אוחז ס"ת בזרועו ואומר ג' פעמים "זכינו להשלים לשלום, ונזכה להתחיל ולהשלים לשלום", ועונין אחריו ג"פ, ואח"כ קורין על פה "בראשית ברא אלוקים" עד "ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד", וחותרם ומברך לאחריה, ומה שקורין על פה, לפי שאין מוציאים שתי תורות לקורא אחד (הרי מבואר דבימיהם לא הי' מי שעלה לתורה במיוחד להיות חתן בראשית) משום פגמו של ראשון, ודוגמת זה אמרינן ביומא (ע.) ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה עכ"ל.

הרי מבואר שקרא חלק מפ' בראשית בע"פ, אע"פ שאינו מחיוב קרה"ת של שמחת תורה, דהרי יקראו כל פ' בראשית בש"ק פ' בראשית, ואח"כ בירך ברכה אחרונה. לפי"ז י"ל דה"ה לגבי אמירת "המלאך הגואל" לפני הברכה האחרונה של העולה למפטיר, דאע"פ דאינו מחיובי קרה"ת של יו"ט, מ"מ אין זה נחשב כהפסק (וגם לפמש"כ בבכורי יעקב סי' תרס"ז, שהסביר דקריאת פ' בראשית אינה הפסק כיון שהוא פסוק בתורה, והו"ל כקורא פסוק בע"פ דומיא דכה"ג ביוהכ"פ, א"כ נימא הכי ג"כ באמירת פ' המלאך הגואל).

כח שמחת התורה בשמיני עצרת

כ' המ"ב (סי' תרס"ט סקי"א) שהמהרי"ק (שורש ט') הביא בשם רב האי גאון, יום זה רגילים אצלנו לרקד בו אפילו כמה זקנים בשעה שאומרים קלוסים לתורה..... ולכן יש להתאמץ בזה לרקד ולומר לכבוד התורה כמש"כ גבי דוד המלך ע"ה "מפוז ומכרכר בכל עוז לפני ה'" (שמואל ב' ו' ט"ז), וכ"כ בשם האריז"ל, והעידו על האריז"ל שאמר שהמעלה העליונה שהשיג, באה לו ע"י שהיה משמח בכל עוז בשמחה של מצוה, וגם על הגר"א ז"ל כתבו שהי' מרקד לפני הס"ת בכל רוחו.

ביסוד ושורש העבודה (שער האיתון פט"ז) כ' דכל הזהיר בשמחת התורה ביום הזה, בטוח שלא יפסוק תורה מזרעו, וכ"כ גם בפלא יועץ (ערך חתן), והגר"ח פלאג"י זצ"ל (בספרו מועד לכל חי סוסי' כ"ה) העיד על רב גדול בישראל שהרבה לשמוח בשמחת התורה, ועד שלשה דורות יוצ"ח היו חכמים ידועים ומרביצי תורה זה אחר זה, וידעו הכל שזכה לכך בגלל רוב שמחתו ביום שמחת תורה, מה שלא ראו מעולם לשום גדול בתורה שעושה כן.

היאך מערבין שמחת סיום התורה עם שמחת יו"ט

ומענין לענין באותו ענין, הקרן אורה במו"ק (ח: עמוד קס"ו סוף הטור הראשון) הקשה היאך תקנו חז"ל לסיים את התורה בשמיני עצרת, ולא חששו משום אין מערבין שמחה בשמחה, ותי' מרן הגרשז"א זצ"ל

דשמחת חגך ושמחת התורה חדא מילתא הוא, משום שהשמחה ביום הזה היא קירבת ה', וזה שייך על שניהם (שלמי מועד עמוד קפ"ד).

כח התפלה בשמיני עצרת

בזוה"ק (פ"י צו דף ל"ב ע"א) מובא שניתן לבקש ולפעול ישועות בשמיני עצרת מתוך השמחה, וע"ש שכי דבהושענא רבה נגמרים כל הדינים מישראל, ומתחילים לקבל את הברכות, ולמחרת ביום שמיני עצרת, הם מזומנים להשתעשע עם המלך, כדי לקבל ממנו ברכות לכל השנה, ובאותה השמחה לא נמצאים עם המלך אלא ישראל בלבד, ומי שיושב עם המלך לבדו, יכול לבקש כל מה שהוא רוצה, וינתן לו עכתי"ד.

וע' בבן יהוידע (מ"ק ט. ד"ה והנה) שכתב בענין שמיני עצרת וז"ל הוא יום רצון שיתקבלו בו הברכות והבקשות, יותר מכל ימות השנה כולה כמ"ש בזוה"ק עכ"ל, ונראה שמקור הבן יהוידע הוא מהגר"ח פלאג"י זצ"ל בספרו מועד לכל חי (סי' כ"ה אות א'), שכתב וז"ל מאוד מאוד יזהר בתפילות שמיני עצרת לאומרם בכוונה גדולה... עוד בה כי אין בכל אלו הימים, יום רצון לה' לשמוע ה' תפלתו בכל מה דבעי כיום הזה, וכדברי הזהר.... עכ"ל. הרי מבואר בזוה"ק ובמועד לכל חי ובבן יהוידע, דבשמיני עצרת מותר להתפלל בקשות פרטיות, והכי מבואר גם מנוסח הבקשות שהרב החיד"א זצ"ל תיקן לומר אחרי כל הקפה (וכמו שנדפס בסידורים – הגם ששם נוסח הבקשות הן בלשון רבים), ואמנם יש שהעירו שאסור לומר תחינות ביו"ט, אבל יש לחלק בין שבת ליו"ט, דהרי המ"א (סי' קכ"ח סק"ע) כ' דיש מקומות שאין נושאים כפים כשחל יו"ט בשבת, ואפשר הטעם הוא משום שאומרים "רבוננו של עולם" ויש איסור תחינה בשבת, משא"כ ביו"ט דלא קפדי כולי האי, ובשו"ת משיב דבר (ח"א סי' מ"ז בסו"ד בד"ה לענין) הביא מקור ברמב"ם (סוף הל' חגיגה) לחלק בין תחינות בשבת ותחינות ביו"ט ע"ש, וע"ע במעדני יו"ט (ח"ה סי' קט"ו) שהפוסקים חילקו בין שבת ליו"ט.

ריקודים ביום טוב שלא בזמן ההקפות

כ' הדרכי משה (סי' תרס"ט סק"ג) בשם תשובת הגאונים שבשמחת תורה נוהגים לרקוד בשעה שאומרים קילוסים לספר תורה, אע"פ שאין מרקדין ביו"ט, משום כבוד התורה נהגו היתר. והשעה"צ (שם סק"ה) הביא בשם הפמ"ג דלכאורה ה"ה דמותר לספק כף על כף, ומשמעות החת"ס (שם) היא שכל ההיתר הוא רק בזמן ההקפות בפני הס"ת, וכ' במעשה רב (אות ר"ג) על השמחה הגדולה של רבינו הגר"א זצ"ל בשמחת תורה, ושהיה מספק כף על כף, ומכרכר בכל עוז לפני הס"ת, וסיים שם וז"ל וכשהוחזר הס"ת לארון הקודש, שוב לא היה שמח כ"כ, רק כמו שאר יו"ט עכ"ל. ונ"מ טובא בזה, שאין להתיר ריקודים של שמחה אחרי התפלה, כיון שאינו לפני הס"ת.